

Nationale Peiling Ondernemingsklimaat

FEBRUARI 2025

BELANGRIJKSTE CONCLUSIES

› **Bijna de helft van de ondernemers vindt het ondernemingsklimaat in Nederland slecht**

Bovendien geeft twee op de drie ondernemers aan dat het ondernemingsklimaat de afgelopen vijf jaar is verslechterd. Ondernemers zijn ook minder uitgesproken op de vraag of zij toekomst zien voor hun bedrijf in Nederland en het aantal ondernemers dat overweegt om met het bedrijf te stoppen neemt licht toe.

Desondanks behoudt een meerderheid van de ondernemers (drie op de vijf) vertrouwen in de toekomst van hun bedrijf in Nederland. Dat verschilt wel per sector,

› **Ondernemers zijn somber over de ontwikkeling van de economie**

Hoewel ondernemers over het algemeen negatief zijn over het ondernemingsklimaat, zijn zij wat positiever over de algemene economische situatie en de situatie van hun eigen bedrijf. Zo beoordeelt ongeveer twee derde van de ondernemers de situatie van hun eigen bedrijf als goed. Tegelijkertijd is slechts één op de vijf ondernemers optimistisch in hun verwachtingen voor de Nederlandse economie. Dit toont aan dat ondernemers vertrouwen hebben in hun eigen prestaties, ondanks bredere zorgen over het ondernemingsklimaat en, in mindere mate, de economie.

› **Regeldruk & vergunningsverlening zijn de belangrijkste issues voor ondernemers**

Het meest belangrijke thema voor ondernemers is *regeldruk en vergunningverlening*. Zo vinden 8 op de 10 ondernemers dat dit belangrijke thema is verslechterd. Andere belangrijke thema's zijn *loonkosten/werkgeverslasten, belastingen/premies* en *arbeidsmarkt/tekort aan personeel*. Ook op deze thema's vinden ondernemers in het algemeen dat Nederland de afgelopen jaren is verslechterd.

› **Er is nog veel winst te behalen in de relatie tussen ondernemers en politiek**

Politieke besluiten hebben een grote impact op de zakelijke keuzes van ondernemers. Bijna negen op de tien ondernemers geeft aan dat deze besluiten enigszins tot grote invloed hebben. Tegelijkertijd zijn ondernemers kritisch over de politiek: ruim acht op de tien ondernemers zijn ontevreden over de betrouwbaarheid en stabiliteit van het politieke bestuur. Daarnaast maken ondernemers zich steeds meer zorgen over de toenemende polarisatie en de gevolgen hiervan voor het ondernemingsklimaat.

INHOUDSOPGAVE

INTRODUCTIE

- › Belangrijkste conclusies 3
- › Over het onderzoek 4

RESULTATEN

- › Ondernemingsklimaat 5
- › Beoordeling Nederlandse economie en eigen bedrijf 11
- › Belangrijkste thema's 14
- › Invloed politiek 19
- › Antwoorden opgesplitst per sector 23

BIJLAGE

- › Over de steekproef 40

OVER HET ONDERZOEK

MKB-Nederland en VNO-NCW doen jaarlijks onderzoek naar het Nederlandse ondernemingsklimaat.

Dit onderzoek is een steekproef onder ondernemers representatief gemaakt op basis van provincie en branche. Voor meer informatie zie de rechter kolom.

Het onderzoek is uitgevoerd door Kieskompas in opdracht van MKB-Nederland en VNO-NCW.

Periode

november 2024

Doelgroep

Nederlandse ondernemers en bestuurders van bedrijven

Weging

De steekproef is representatief gemaakt op basis van provincie en branche.

Profiel steekproef

Sector:

- Bouw: N = 257
- Cultuur, sport en recreatie: N = 97
- Groot- en detailhandel: N = 697
- Horeca: N = 264
- Informatie en communicatie: N = 135
- Landbouw en visserij: N = 277
- (Maak)Industrie: N = 183
- Onderwijs: N = 79
- Transport en logistiek: N = 114
- Vastgoed: N = 66
- Zorg en Welzijn: N = 217
- Specialistische zakelijke dienstverlening: N = 359
- Overige pers. dienstverlening: N = 172
- Overige zakelijke dienstverlening: N = 115

Methode

Online vragenlijst

Respondenten

N = 3092

Bedrijfsgrootte:

- 1 medewerker: N = 441
- 2 tot 10 medewerkers: N = 1496
- 10 tot 50 medewerkers: N = 739
- 50 tot 250 medewerkers: N = 198
- Meer dan 250 medewerkers: N = 80

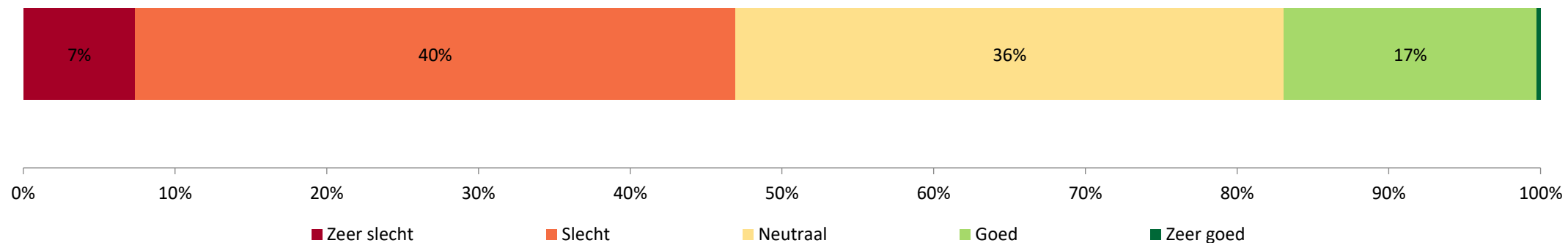
BEOORDELING VAN HET ONDERNEMINGSKLIMAAT

ONDERNEMERS ZIJN KRITISCH OP HET ONDERNEMINGSKLIMAAT IN NEDERLAND

Bijna de helft van de Nederlandse ondernemers vindt het ondernemingsklimaat op dit moment (zeer) slecht. Tegelijkertijd beoordeelt minder dan één op de vijf ondernemers het als goed.

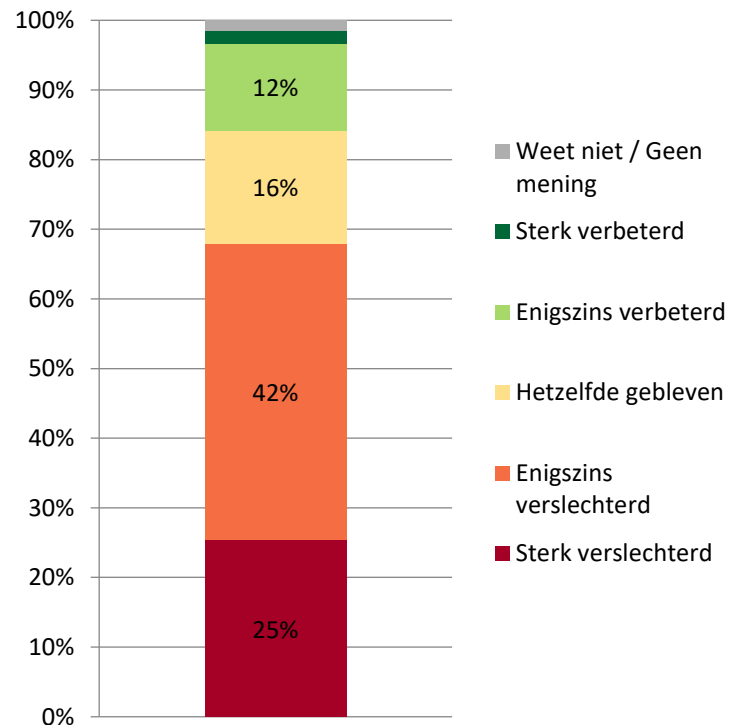
HOE ZOU U HET ONDERNEMINGSKLIMAAT OP DIT MOMENT BEOORDELEN?

RUIM TWEE OP DE DRIE ONDERNEMERS VINDT HET ONDERNEMINGSKLIMAAT IN NEDERLAND VERSLECHTERD

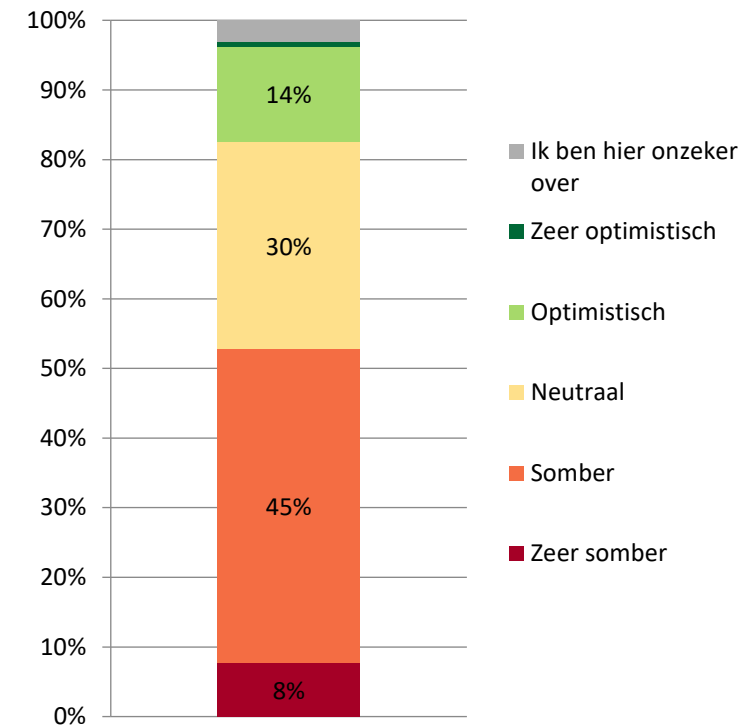
Daarnaast is ongeveer de helft van de ondernemers (zeer) somber over hoe het ondernemingsklimaat zich de komende 12 maanden zal ontwikkelen.

BEOORDELING VERANDERING ONDERNEMERSKLIMAAT IN DE AFGELOPEN 5 JAAR

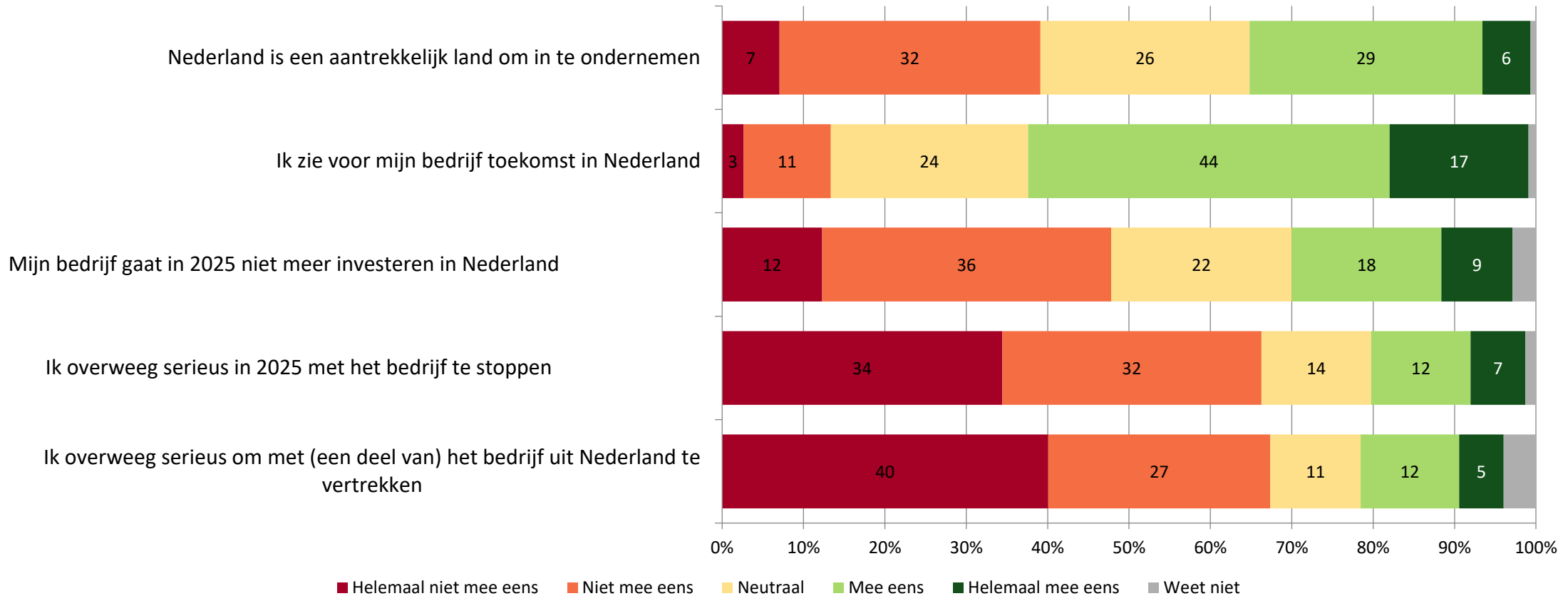
HOE DENKT U DAT HET ONDERNEMINGSKLIMAAT ZICH DE KOMENDE 12 MAANDEN ZAL ONTWIKKELEN?

Ik ben...

ONDERNEMERS ZIJN VERDEELD OVER AANTREKKELIJKHEID VAN NEDERLAND ALS LAND OM IN TE ONDERNEMEN

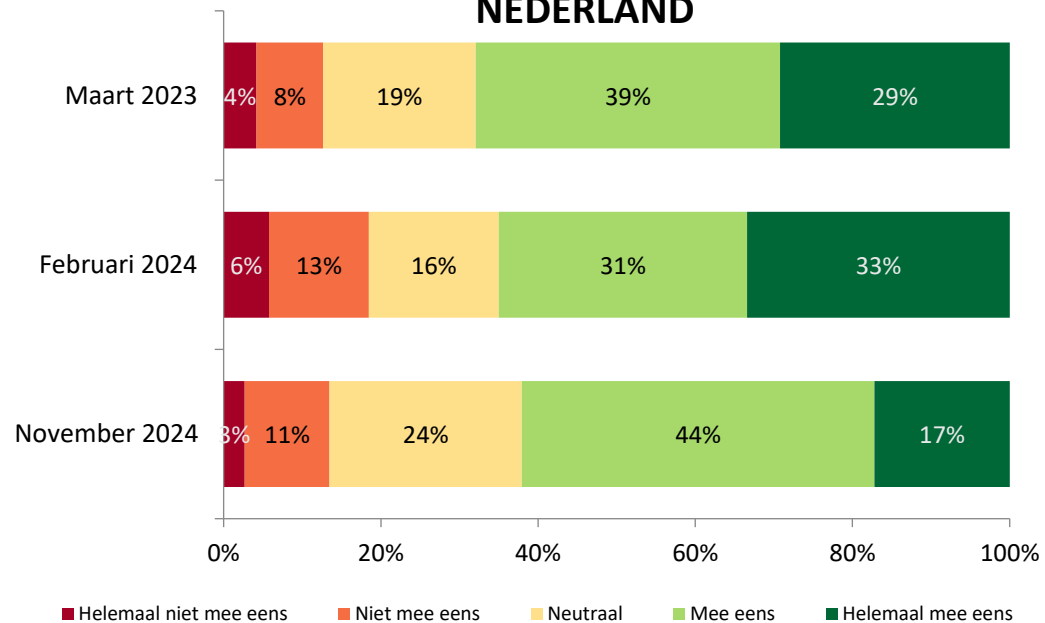
De meerderheid van de ondernemers ziet toekomst in Nederland, maar een ongeveer een op de vijf ondernemers is terughoudend over investeren of overweegt te stoppen of te vertrekken.

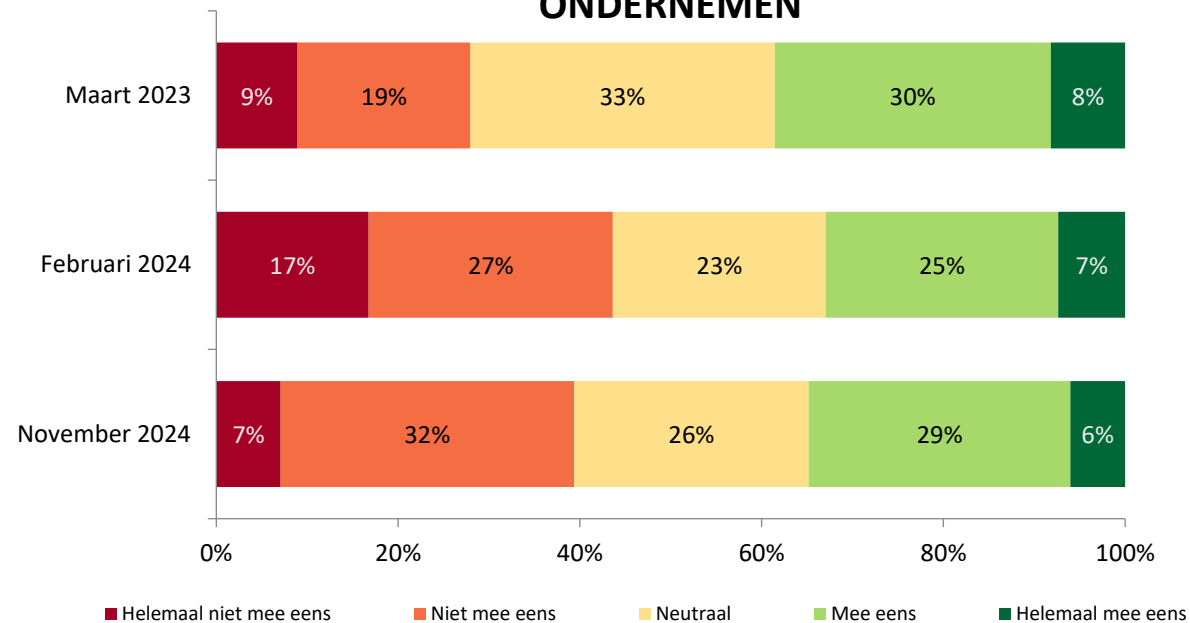
ONDERNEMERS ZIEN MINDER TOEKOMST VOOR HUN BEDRIJF IN NEDERLAND

In maart 2023 gaf drie op de tien van de ondernemers aan het helemaal eens was met de stelling. Nu is dat aantal gezakt naar twee op de tien. Wat betreft de vraag of Nederland een aantrekkelijk land is om in te ondernemen zijn ondernemers ook minder positief geworden.

IK ZIE VOOR MIJN BEDRIJF TOEKOMST IN NEDERLAND

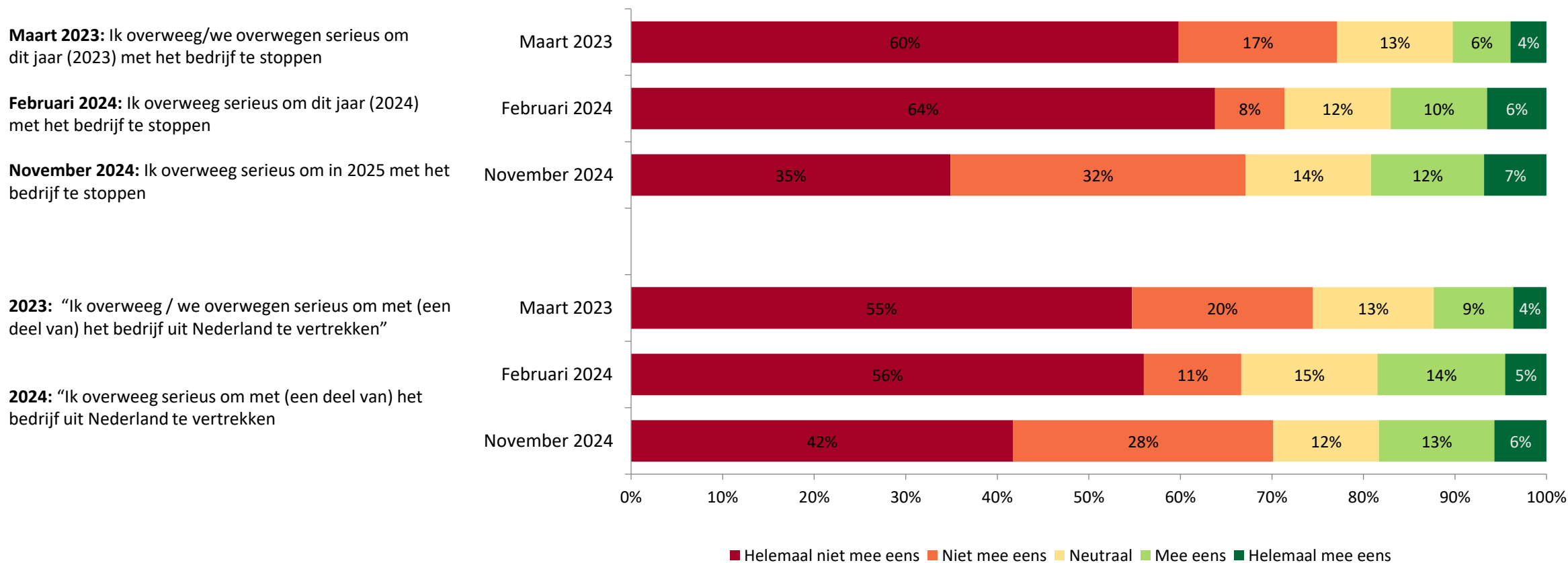
NEDERLAND IS EEN AANTREKKELIJK LAND OM IN TE ONDERNEMEN

*Resultaten zijn berekend exclusief weet ik niet/niet van toepassing

ONDERNEMERS ANTWOORDEN MINDER STELLIG OP DE VRAGEN OF ZE SERIEUS OVERWEGEN UIT NEDERLAND TE VERTREKKEN OF HUN ONDERNEMING TE BEËINDIGEN

Hoewel de meeste ondernemers nog steeds (helemaal) niet overwegen om met een deel van het bedrijf uit Nederland te vertrekken of om te stoppen, zie je dat de groep die hier ‘helemaal niet mee eens’ antwoord kleiner wordt.

*Resultaten zijn berekend exclusief weet ik niet/niet van toepassing

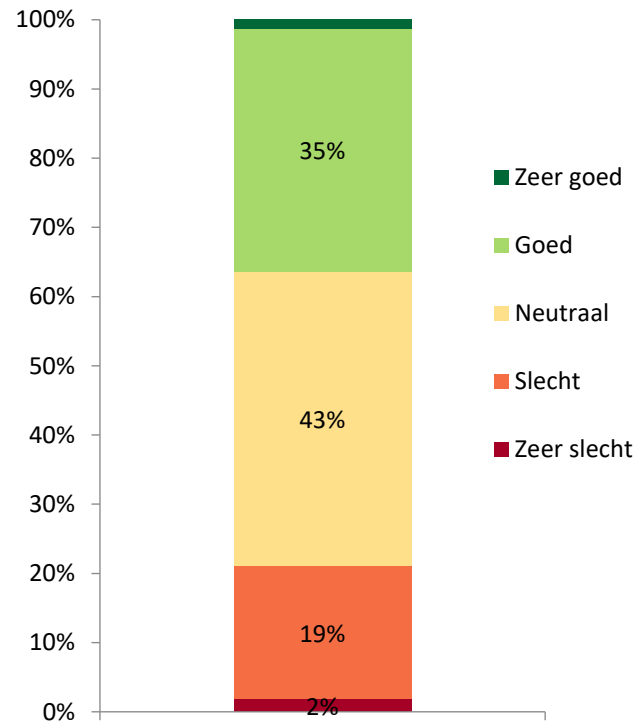
BEOORDELING NEDERLANDSE
ECONOMIE EN EIGEN BEDRIJF

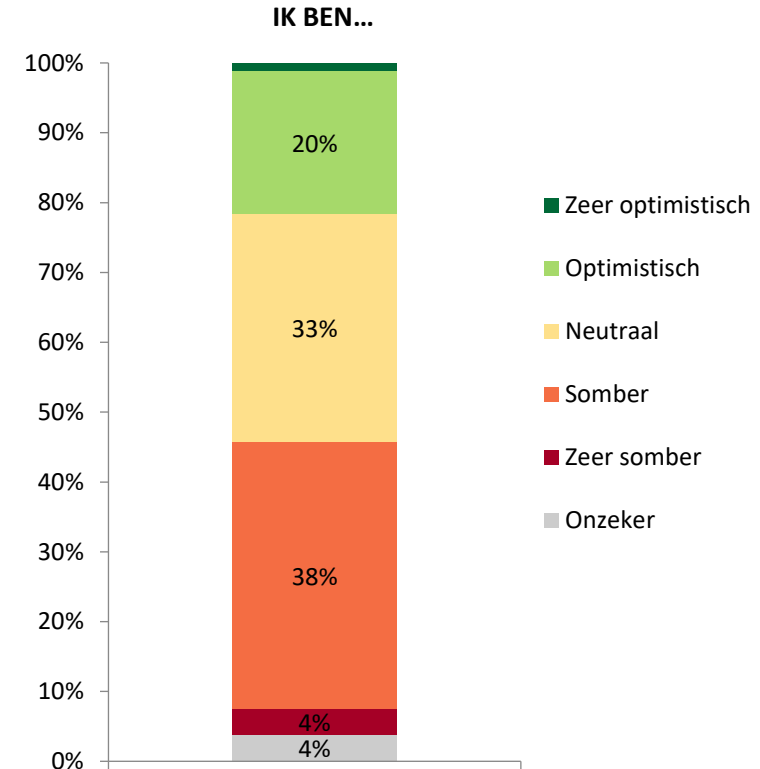
DE MEESTE ONDERNEMERS ZIJN NEUTRAAL OF POSITIEF OVER DE HUIDIGE ECONOMIE

Ondernemers zijn dus positiever over de Nederlandse economie dan over het huidige ondernemingsklimaat. Wel komen de zorgen over het ondernemersklimaat tot uiting bij de verwachtingen van de Nederlandse economie, waarbij twee op de vijf somber zijn over de toekomst.

BEOORDELING HUIDIGE NEDERLANDSE ECONOMIE

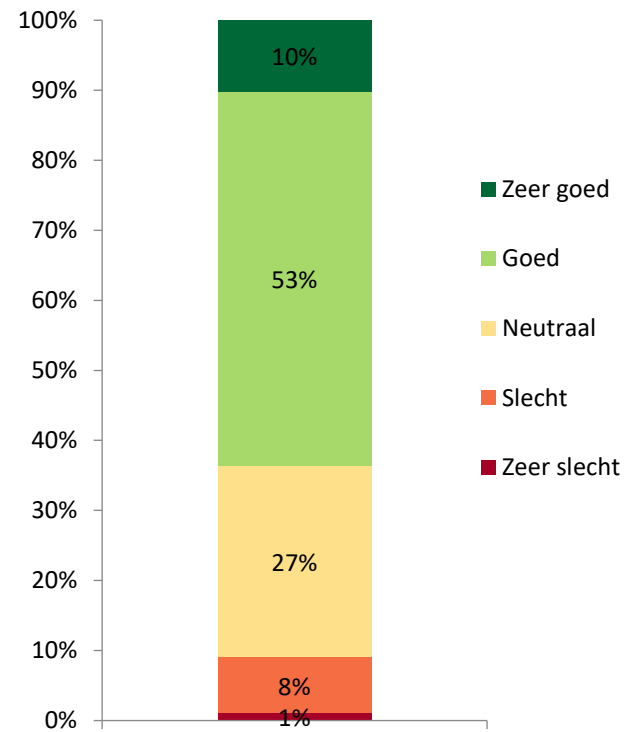
VERWACHTINGEN NEDERLANDSE ECONOMIE

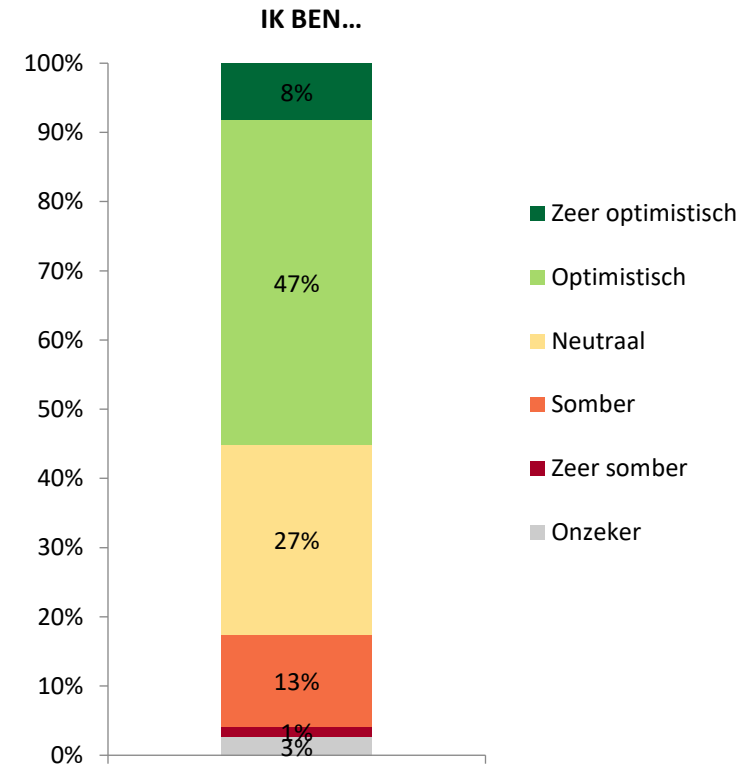
ONDERNEMERS ZIJN OVERWEGEND POSITIEF OVER DE SITUATIE VAN HET EIGEN BEDRIJF

Wel hebben ondernemers een lagere toekomstverwachtingen als het gaat over hun eigen bedrijf.

BEOORDELING HUIDIGE SITUATIE EIGEN BEDRIJF

VERWACHTINGEN EIGEN BEDRIJF VOOR DE KOMENDE 12 MAANDEN

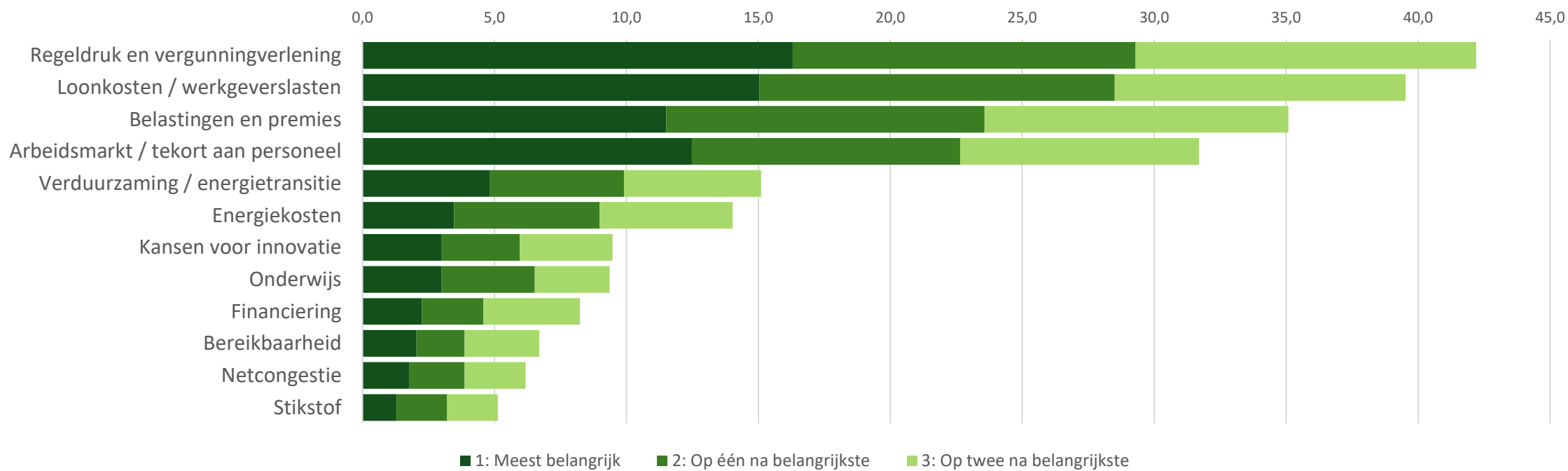
WELKE THEMA'S ZIJN
BELANGRIJK VOOR
ONDERNEMERS?

REGELGEVING EN VERGUNNINGVERLENING IS HET BELANGRIJKSTE ONDERWERP VOOR ONDERNEMERS

Regeldruk en vergunningen, loonkosten en werkgeverslasten, belastingen en premies, arbeidsmarkt en tekort aan personeel zijn voor ondernemers de meest belangrijke thema's. Stikstof is op dit moment het minst belangrijke thema.

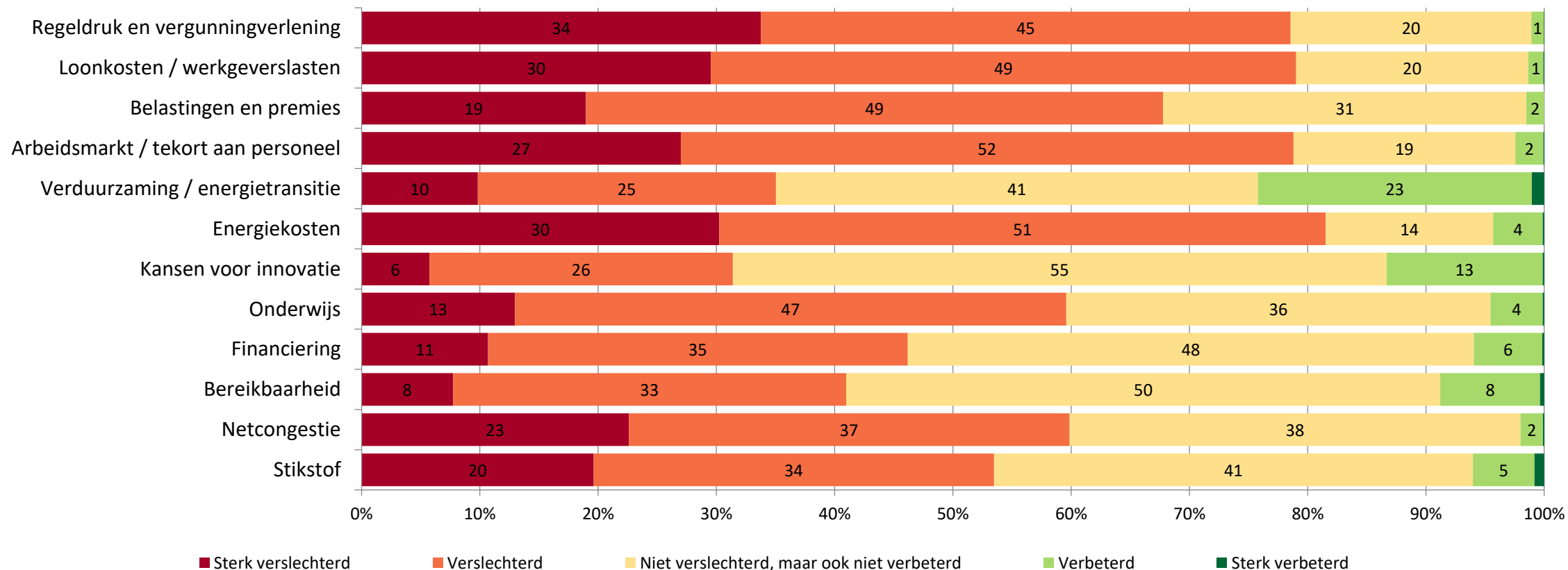
WELKE THEMA'S VINDT U ALS ONDERNEMER HET MEEST BELANGRIJK? GEEF HIERONDER AAN WELKE TOP 3 THEMA'S DAT ZIJN.

ONDERNEMERS ZAGEN DE AFGELOPEN JAREN VERSLECHTERING OP DE THEMA'S DIE VOOR HEN BELANGRIJK ZIJN

Ondernemers ervaren vooral verslechtering op de thema's die zij als belangrijk beschouwen. Ook op het gebied van energiekosten zien ondernemers relatief veel verslechtering. Op het gebied van verduurzaming zien ondernemers de meeste verbetering.

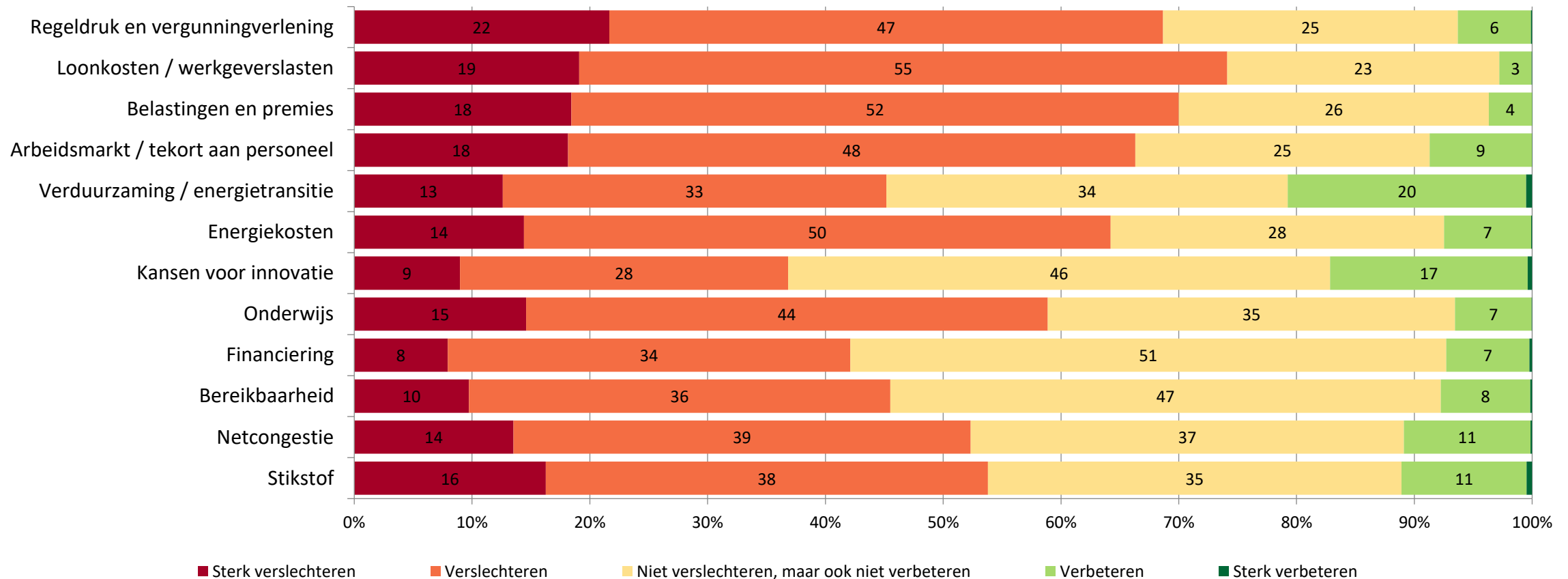
HOE HEBBEN ONDERSTAANDE THEMA'S ZICH DE AFGELOPEN JAREN VOLGENS U ONTWIKKELD?

ONDERNEMERS VERWACHTEN DAT DE THEMA'S DIE ZIJ HET MEEST BELANGRIJK VINDEN OOK HET MEEST ZULLEN VERSLECHTEREN

Niet alleen zien ondernemers verslechtering in de afgelopen jaren, ze verwachten ook dat in de komende jaren de voor hen belangrijke thema's zullen verslechteren. Daarbij gaat het dus voornamelijk om 'regeldruk en vergunningsverlening', 'loonkosten en werkgeverslasten', 'arbeidsmarkt/tekort aan personeel' en 'belastingen en premies'.

HOE DENKT U DAT DEZE THEMA'S ZICH DE KOMENDE JAREN ZULLEN ONTWIKKELEN?

WAT ZOU U HET KABINET WILLEN MEEGEVEN?

Hieronder een selectie van de open-antwoorden met de meest genoemde thema's. Vaak worden de verschillende thema's in één antwoord terug.

Verminderen van administratieve lasten en regelgeving

Het meest terugkomende thema in de open-antwoorden is de sterke roep om de regeldruk te verminderen en ondernemers meer ruimte te geven. Enkele kenmerkende quotes zijn:

- › *“Met name in de belasting- en sociale-verzekeringssfeer: probeer bij het invoeren van nieuwe regels (of zelfs bij het streven naar vereenvoudiging van bestaande regels) niet met dusdanig veel overgangsrecht en compenserende maatregelen te komen, dat nieuwe wetgeving telkens onnodig complex of zelfs haast onuitvoerbaar wordt.”*
- › *“belastingdruk verminderen, regels versoepelen op de arbeidsmarkt, gemeenten minder bevoegdheden geven.”*
- › *“Werken moet weer meer gaan lonen, meer werken moet meer opbrengen. - regeldruk verminderen - Regels vanuit Brussel niet ook nog een on top regels toevoegen. - versimpelen van de overheid.”*

Behoeftte aan betrouwbare en efficiënte overheid

En ander terugkomend thema is de behoefte aan lange termijn planning en voorspelbaarheid van de overheid:

- › *“Zorg voor een betrouwbare en voorspelbare overheid. Verhoging btw, bezuinigingen op onderwijs, jojo beleid op gebied van duurzaamheid werken hier niet aan mee. Dus: 1. investeer in onderwijs en innovatie 2. Zorg voor meerjarig beleid op het gebied van verduurzaming, arbeidsmarkt, subsidie zodat er weer geïnvesteerd kan worden op basis van een meerjarige agenda.”*
- › *“Betrouwbaar en voorspelbaar beleid voor de lange termijn, zodat je als ondernemer weet wat er aan gaat komen en daar tijdig op in kan spelen. Geen ad-hoc oplossingen die steeds weer veranderen.”*
- › *“Zorgvuldig wetgeving en consistent beleid! Een voorspelbare en betrouwbare overheid maakt dat ondernemers risico's kunnen nemen (of niet).”*

Stimuleren van onderwijs en innovatie

Veel ondernemers willen meer investeringen in onderwijs, maar daarnaast willen ze ook dat het onderwijs goed wordt afgestemd op de arbeidsmarkt.

- › *“Onderwijs afstemmen op markt vraag. (meer techniek minder flauwekul). Minder regelgeving. Stop met stikstof en bevorder technische oplossingen. (houdt vast aan koppositie Nederland op agrarisch gebied). Geen energietransitie ten koste van alles maar afgestemd op de realiteit.”*
- › *“Iedereen heeft talent, zorg met investeringen in het onderwijs, het flexibiliseren van onderwijsaanbod, het stimuleren van innovaties voor dat ondernemers hun creativiteit kunnen benutten om te zetten in innovaties, dat de arbeidsmarkt de grote diversiteit van mensen aan kan, waardoor meer mensen aan de slag gaan*
- › *“Niet teveel regels, niet teveel belasting heffen, onderwijs en innovatie stimuleren.” (verdienmodel voor de langere termijn)”*
- › *“Ik zou de volgens punten mee willen geven: 1. Heldere consequentie visie op de arbeidsmarkt (zekerheid voor een langere periode) ; wet DBA - wet WTTA - arbeidsmigranten; e.d.) 2. Volop inzetten op onderwijs R&D (innovatie) 3. Houden aan duurzaamheids ambities en dit blijven stimuleren”*

Werken moet weer lonen en arbeidsparticipatie

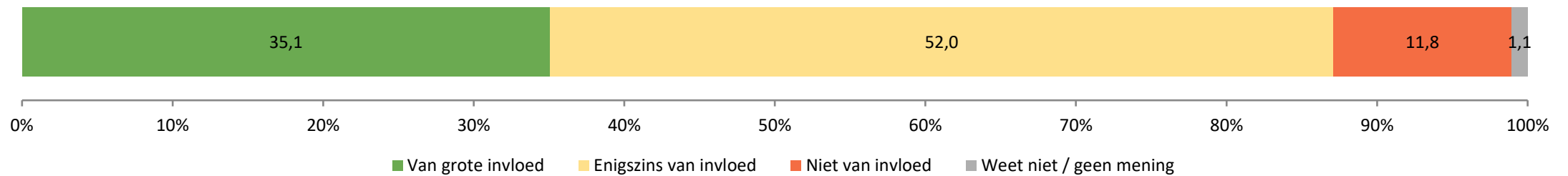
- › *“Werken dus arbeid moet weer lonen, wij zijn nu wereldkampioen deeltijd werken vanwege alle toeslagen die te regelen zijn bij een 3 daagse werkweek om zo een goed inkomen te genereren. Voor mensen die echt niet kunnen werken, prima regeling, voor alle anderen niet. Zo los je het arbeidsprobleem op en kost het de overheid qua toeslagen geen geld. Verder zzp'ers die de markt verzieken met oneerlijke concurrentie qua prijsbeleid. Het is al jaren geen level playing field, rondt schandalig.*
- › *“Ik zou de volgens punten mee willen geven: 1. Heldere consequentie visie op de arbeidsmarkt (zekerheid*
- › *“1. versimpeling regelgeving 2. versoepeling arbeidsparticipatie immigranten 3. meer consistentie in beleid rond energie transitie (zonnepanelen, hybride auto's etc.) 4. vaart maken en doorpakken opheffen netcongestie 5. industriepolitiek in Europees verband versnellen.”*

DE RELATIE TUSSEN ONDERNEMERS EN POLITIEK

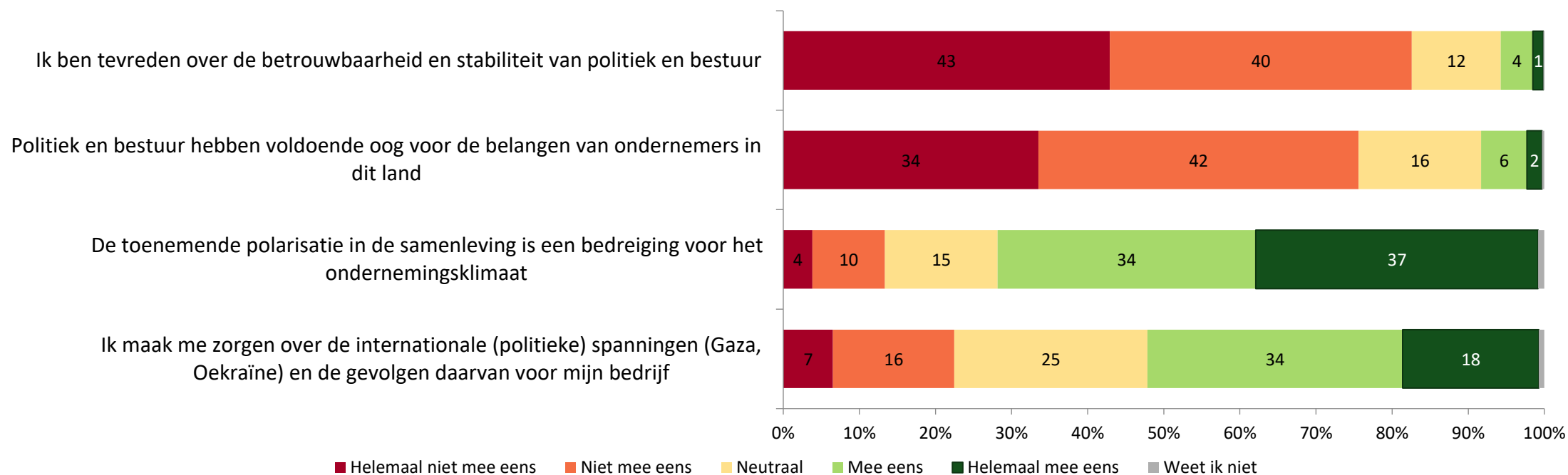
VOOR BIJNA ALLE ONDERNEMERS ZIJN POLITIEKE BESLUITEN VAN INVLOED OP DE BEDRIJFSMATIGE KEUZES

In welke mate zijn besluiten van de politiek van invloed op uw bedrijfsmatige keuzes?

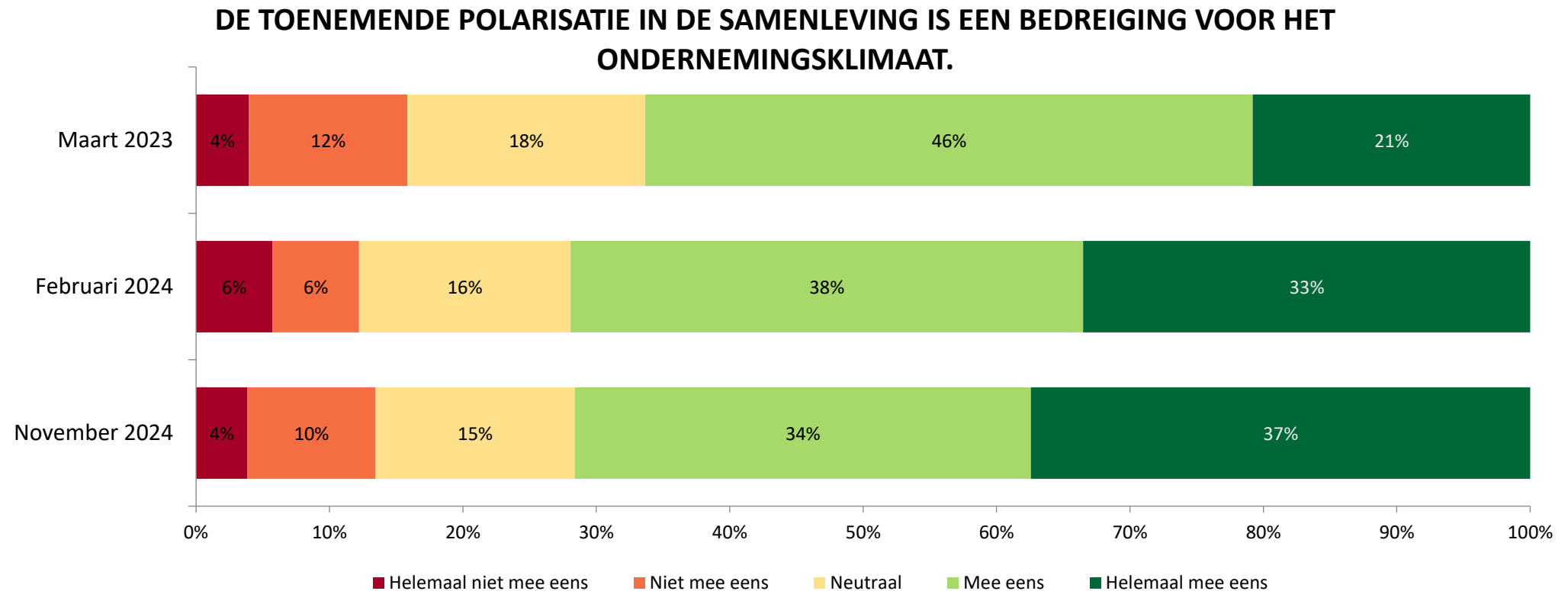
DE MEESTE ONDERNEMERS HEBBEN WEINIG VERTROUWEN IN POLITIEK EN BESTUUR EN VOELEN DAT HUN BELANGEN NIET VOLDOENDE WORDEN BEHARTIGD.

Daarnaast ervaren velen polarisatie en internationale spanningen als zorgpunten die het ondernemingsklimaat beïnvloeden.

ONDERNEMERS ZIEN POLARISATIE STEEDS MEER ALS EEN BEDREIGING VOOR HET ONDERNEMINGSKLIMAAT

De verschillen met eerdere onderzoeken zijn echter niet groot. Vooral het aantal ondernemers dat helemaal mee eens aangeeft is toegenomen van twee op de tien naar vier op de tien.

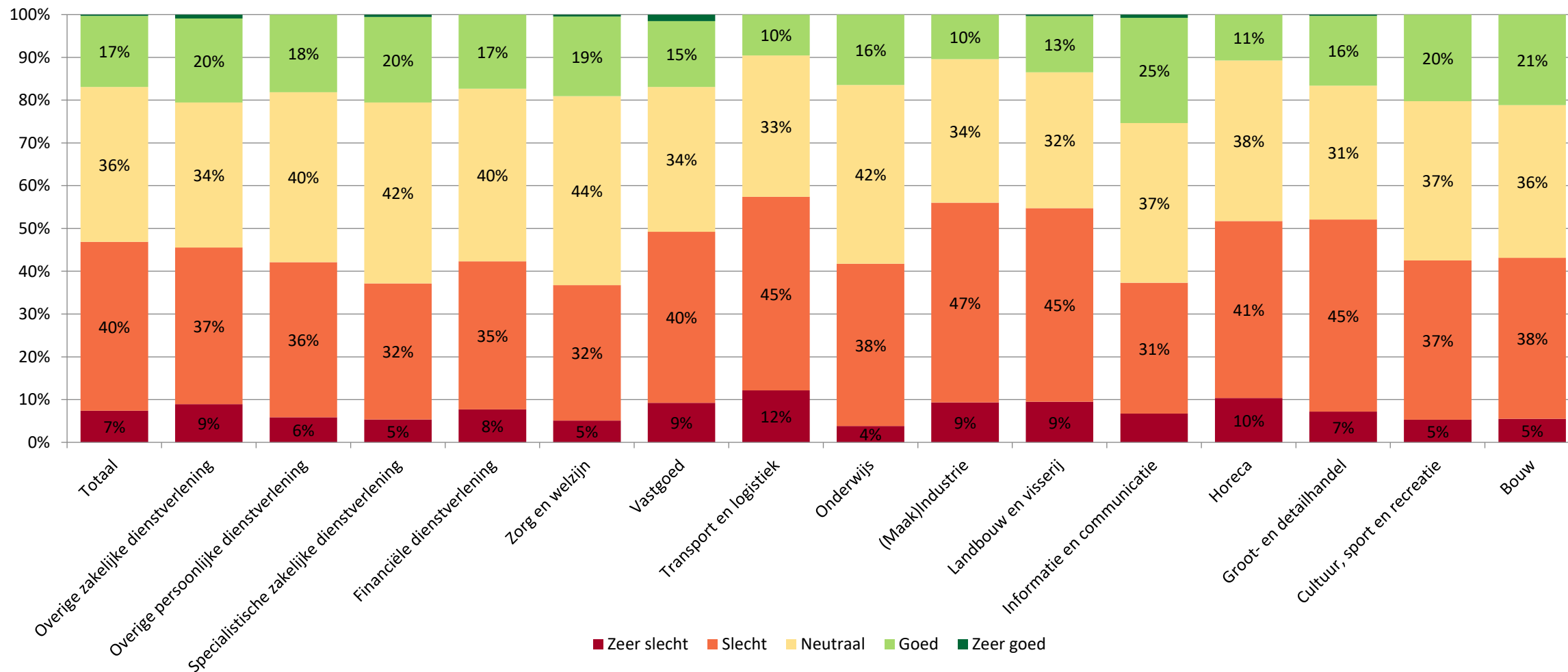

ANTWOORDEN OPGESPLITST PER SECTOR

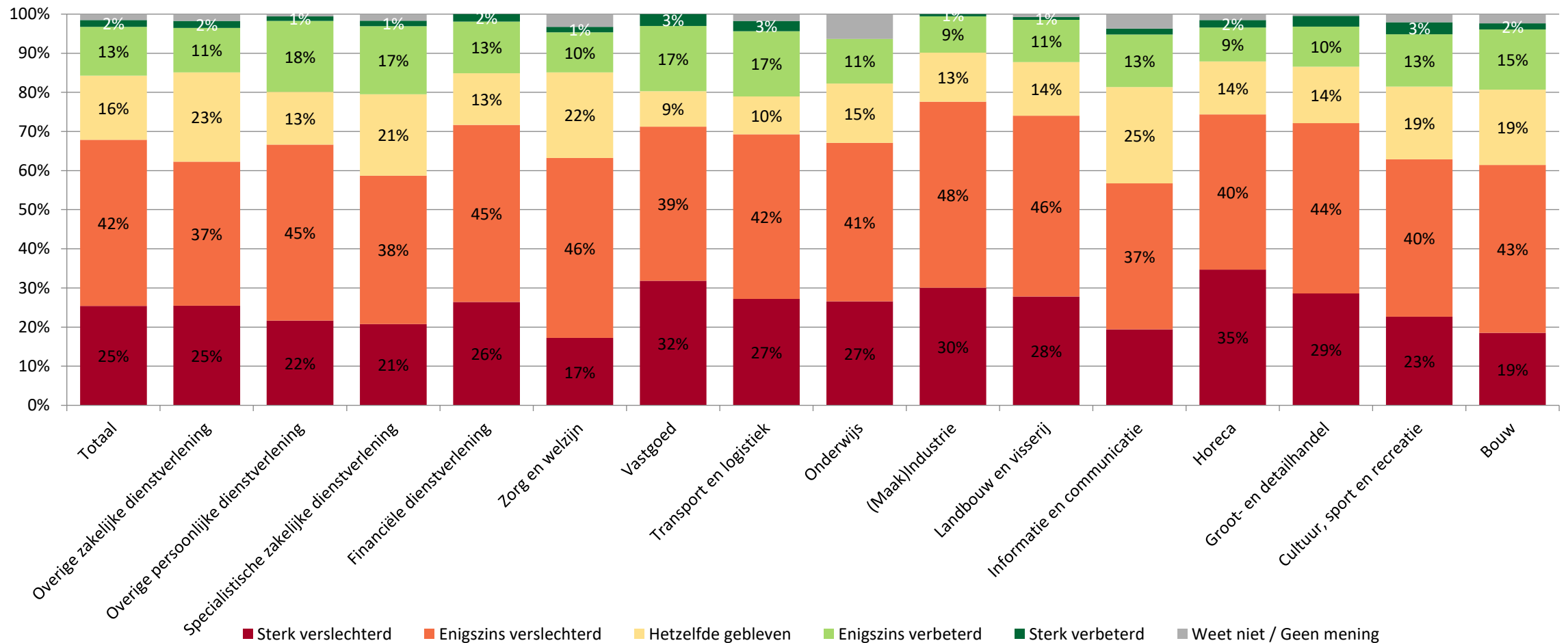
BEOORDELING ONDERNEMINGSKLIMAAT

HOE ZOU U HET ONDERNEMINGSKLIMAAT OP DIT MOMENT BEOORDELEN?

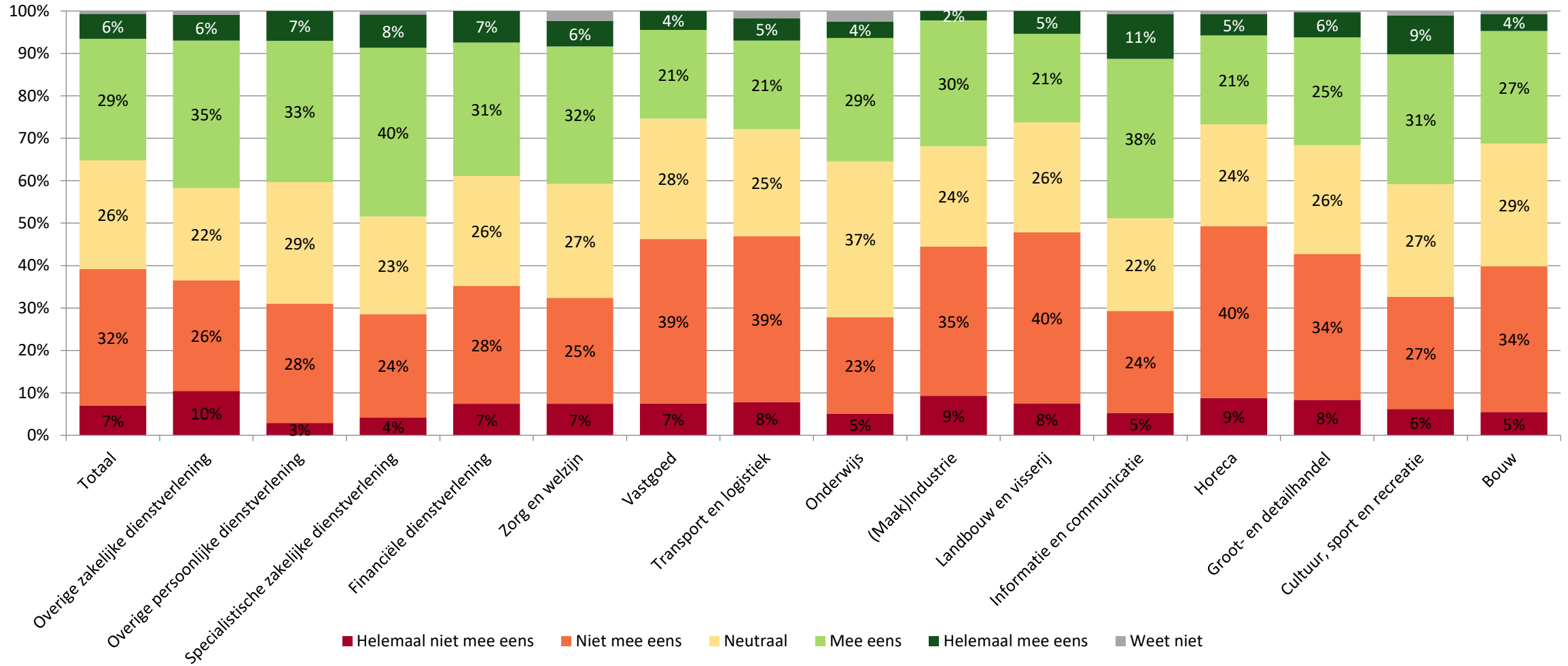
ONTWIKKELING ONDERNEMINGSKLIMAAT IN DE AFGELOPEN 5 JAAR

IS HET ONDERNEMINGSKLIMAAT VOLGENS U IN DE AFGELOPEN 5 JAAR VERBETERD, HETZELFDE GEBLEVEN OF VERSLECHTERD?

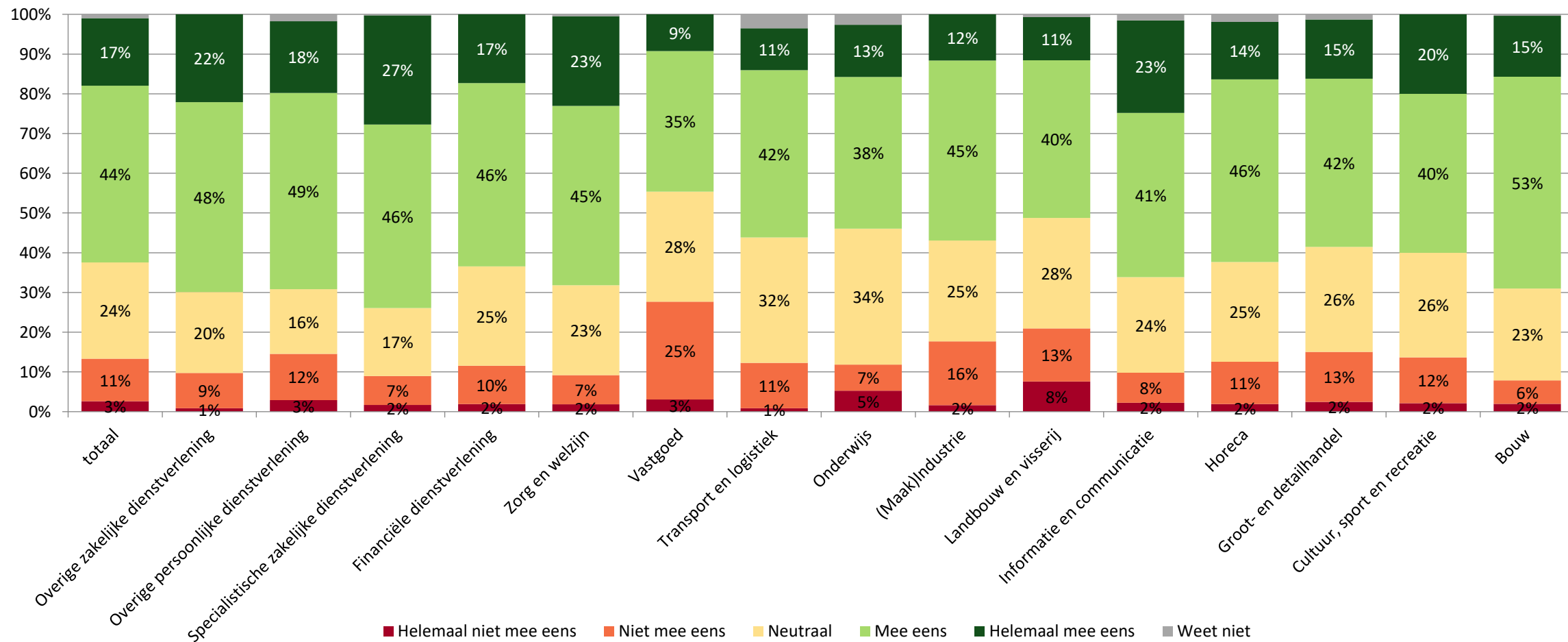
NEDERLAND IS EEN AANTREKKELIJK LAND OM IN TE ONDERNEMEN

NEDERLAND IS EEN AANTREKKELIJK LAND OM IN TE ONDERNEMEN

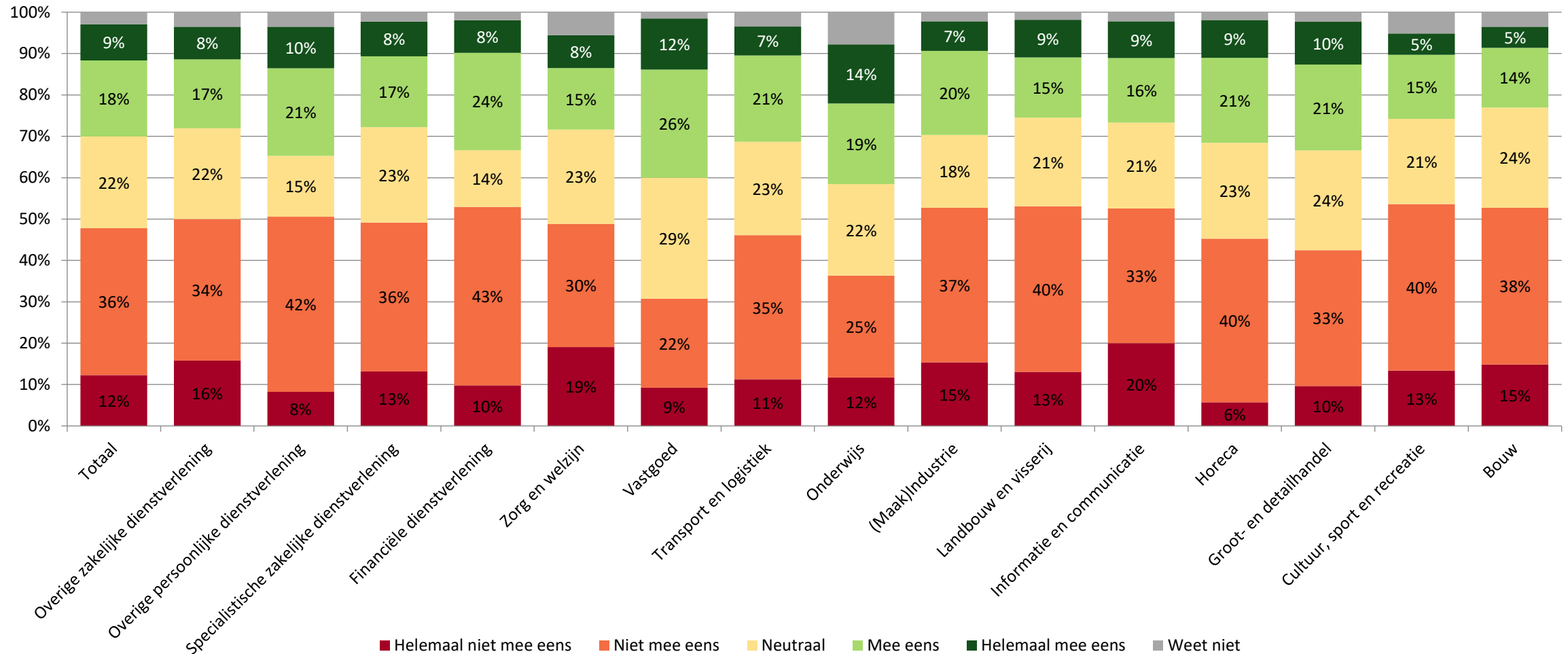
TOEKOMST VAN EIGEN BEDRIJF IN NEDERLAND

IK ZIE VOOR MIJN BEDRIJF TOEKOMST IN NEDERLAND

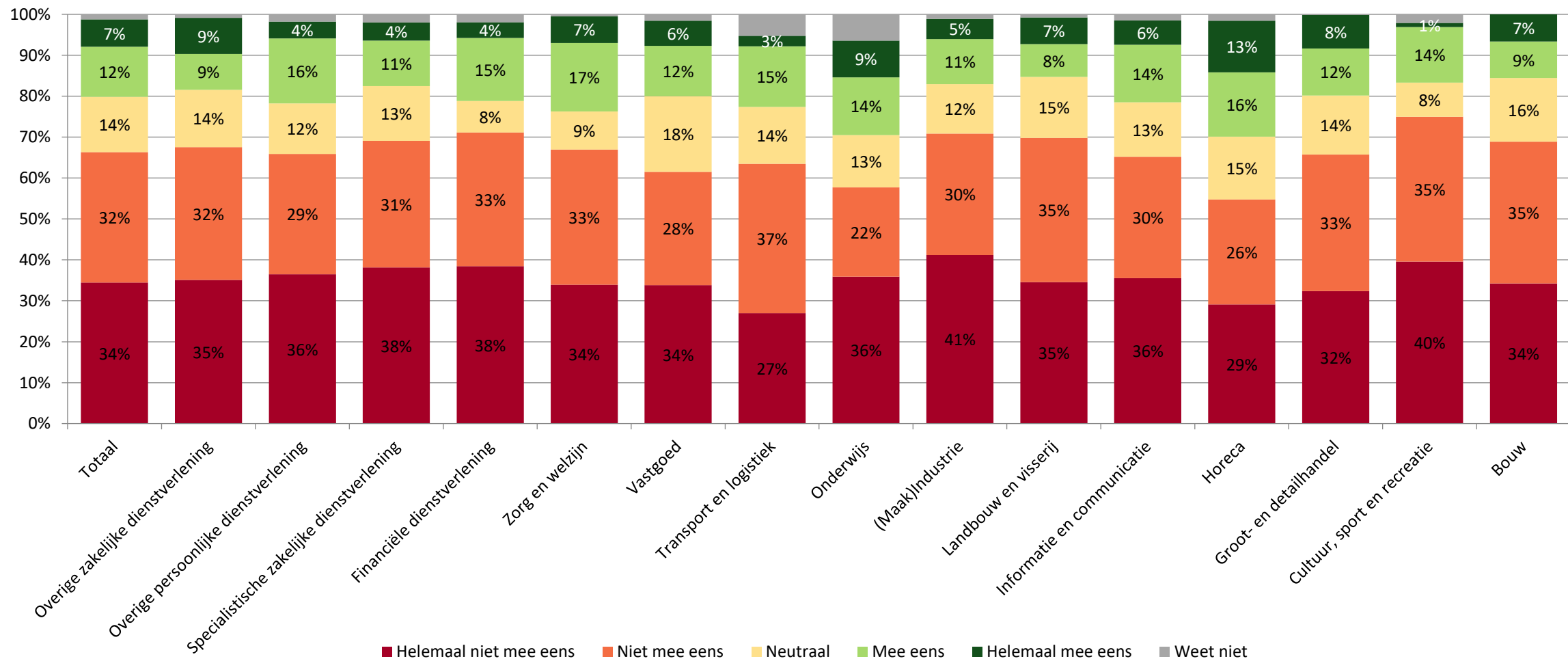
MIJN BEDRIJF GAAT IN 2025 NIET MEER INVESTEREN IN NEDERLAND

MIJN BEDRIJF GAAT KOMEND JAAR (2025) NIET MEER INVESTEREN IN NEDERLAND

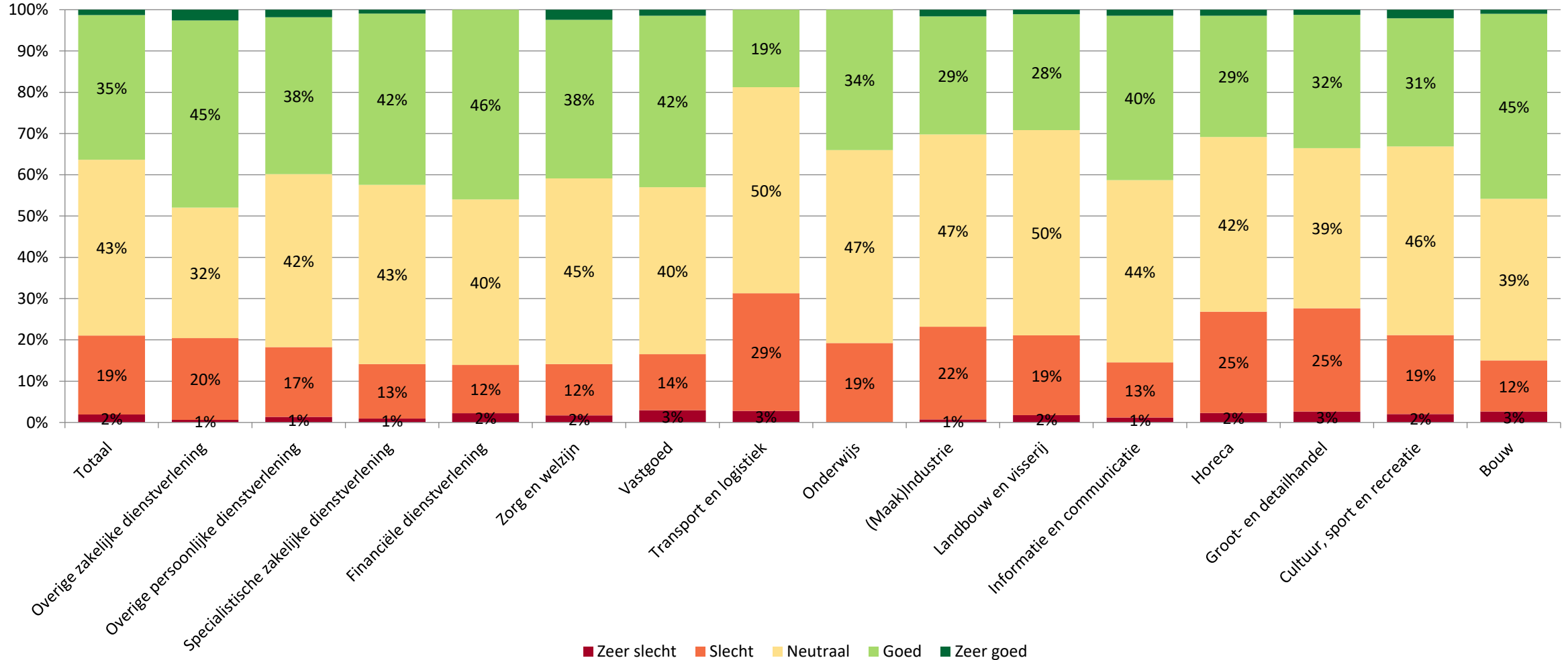
IK OVERWEEG SERIEUS OM IN 2025 MET HET BEDRIJF TE STOPPEN

IK OVERWEEG SERIEUS OM KOMEND JAAR (2025) MET HET BEDRIJF TE STOPPEN

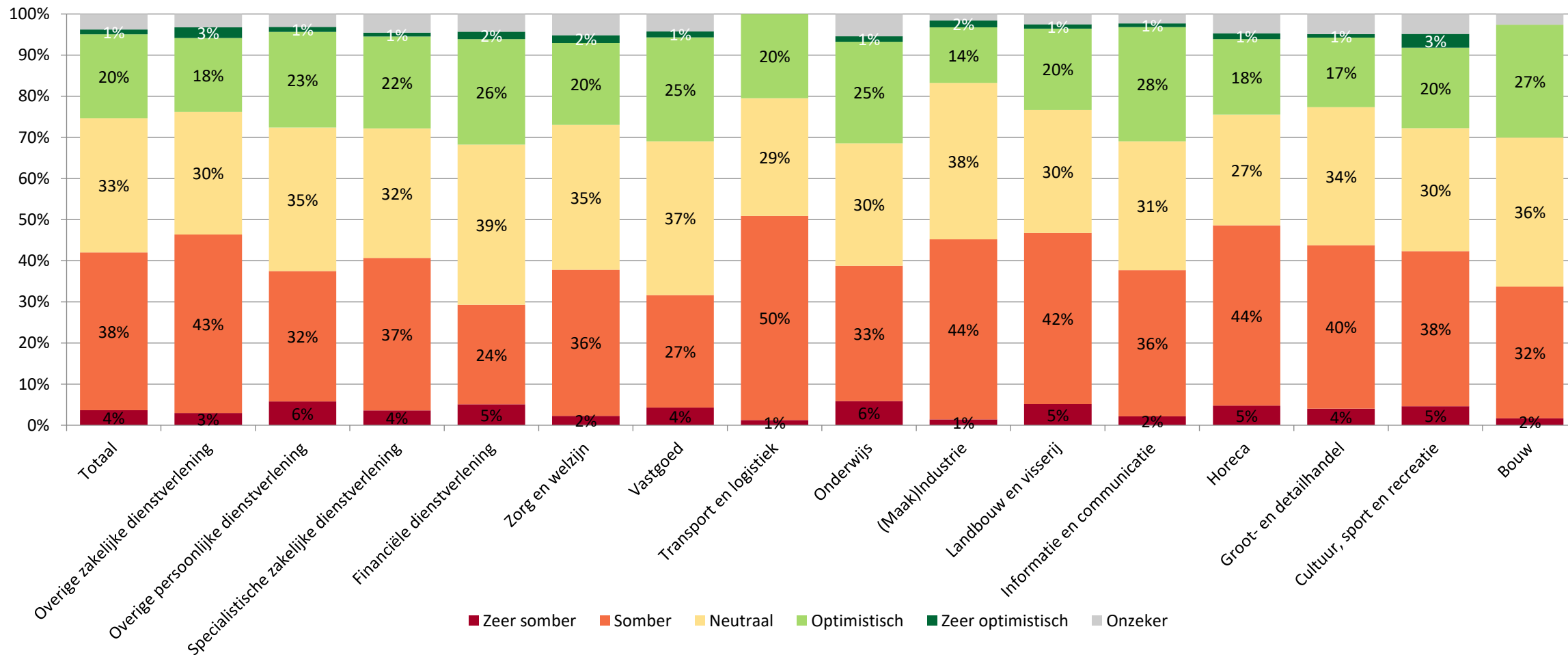
BEOORDELING HUIDIGE NEDERLANDSE ECONOMIE

BEOORDELING HUIDIGE NEDERLANDSE ECONOMIE

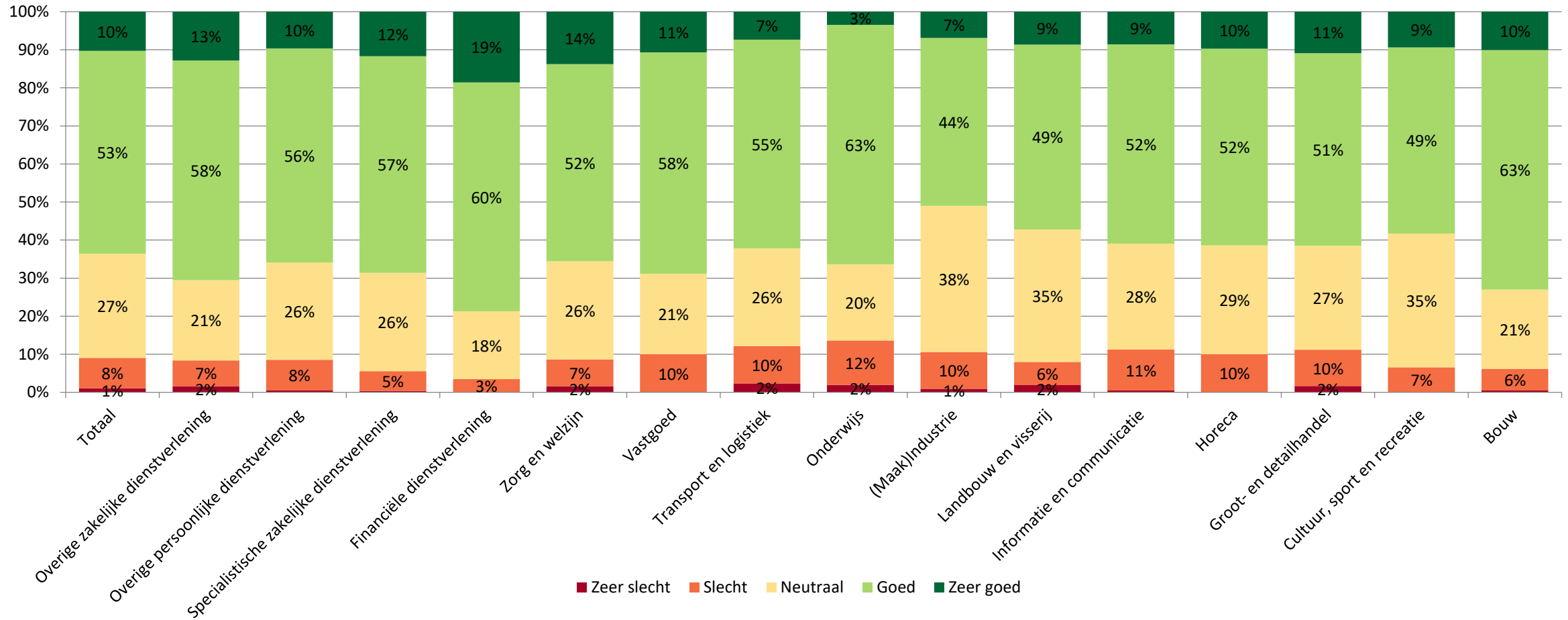
VERWACHTINGEN NEDERLANDSE ECONOMIE VOOR DE KOMENDE 12 MAANDEN

VERWACHTINGEN NEDERLANDSE ECONOMIE VOOR DE KOMENDE 12 MAANDEN

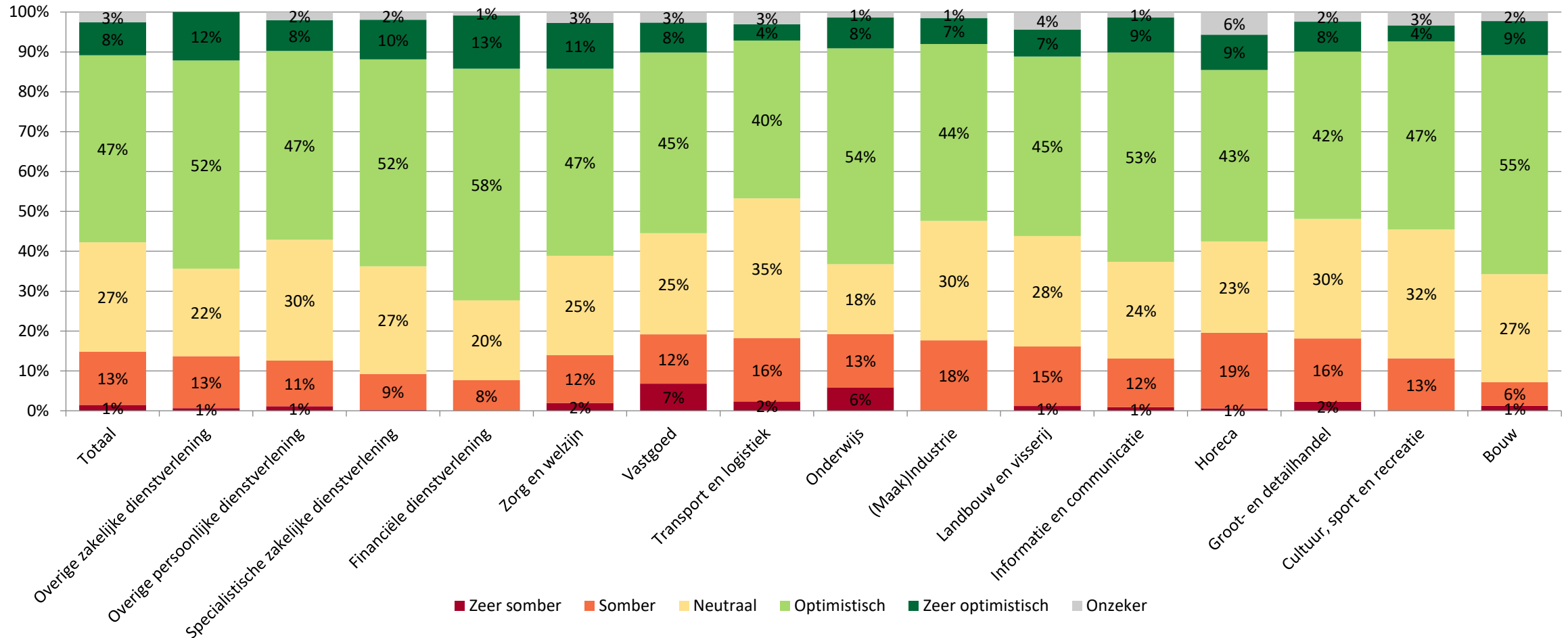
BEOORDELING HUIDIGE SITUATIE EIGEN BEDRIJF

BEOORDELING HUIDIGE SITUATIE EIGEN BEDRIJF

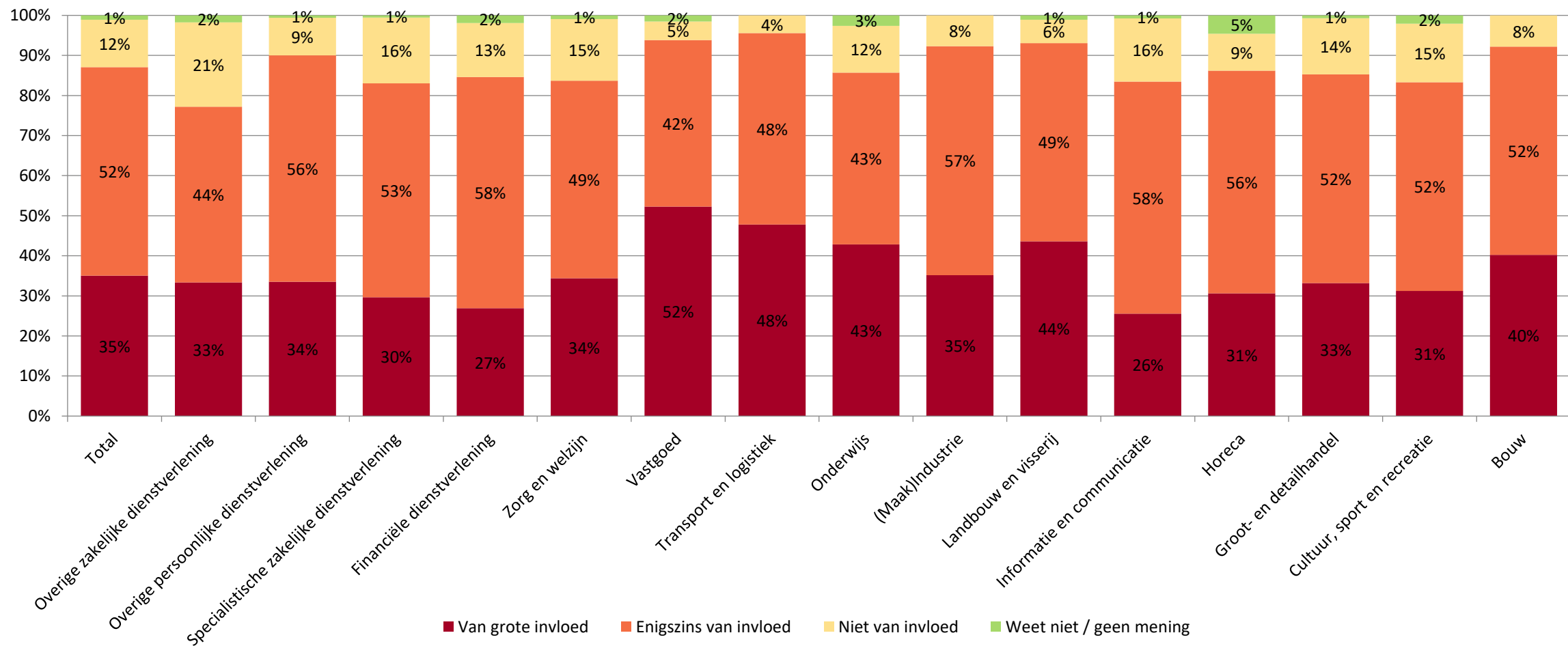
VERWACHTINGEN EIGEN BEDRIJF DE KOMENDE 12 MAANDEN

VERWACHTINGEN EIGEN BEDRIJF VOOR DE KOMENDE 12 MAANDEN? IK BEN...

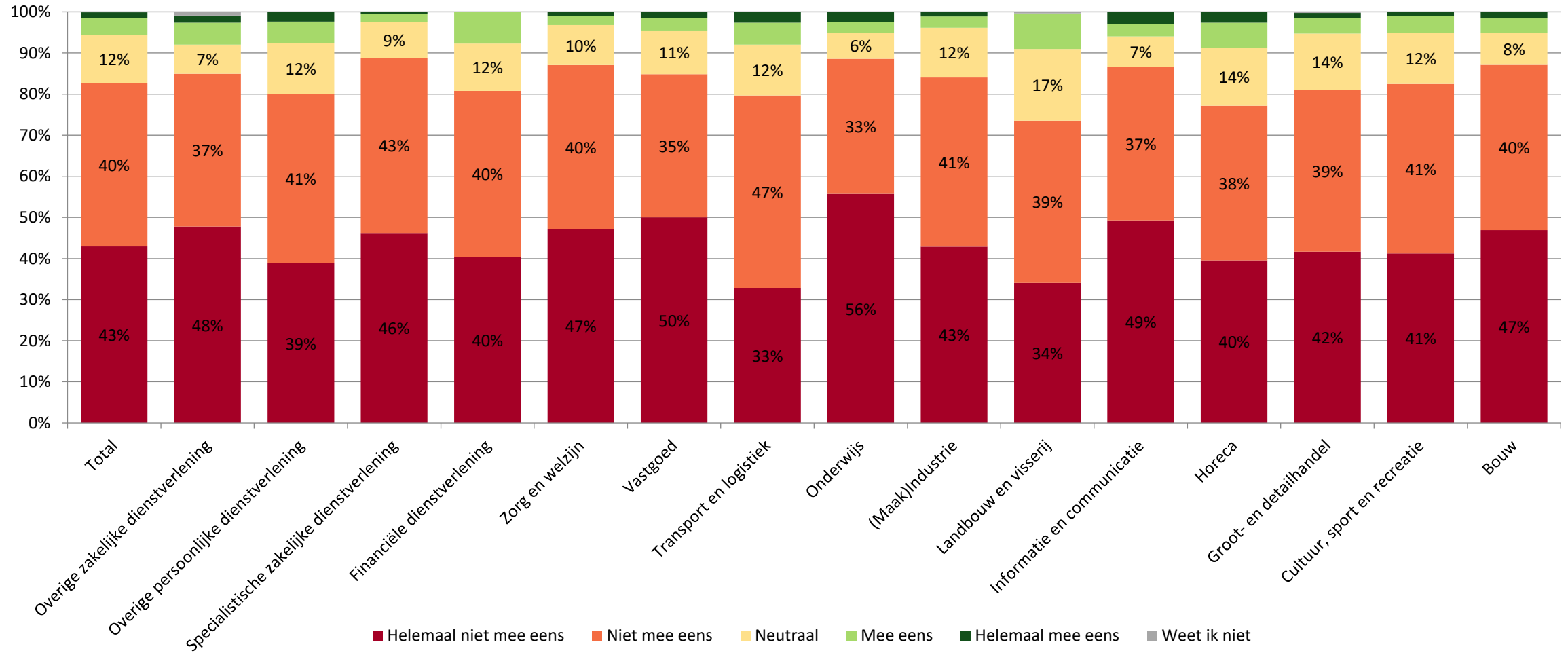
INVLOED POLITIEK OP BEDRIJFSMATIGE KEUZES

IN WELKE MATE ZIJN BESLUITEN VAN DE POLITIEK VAN INVLOED OP UW BEDRIJFSMATIGE KEUZES?

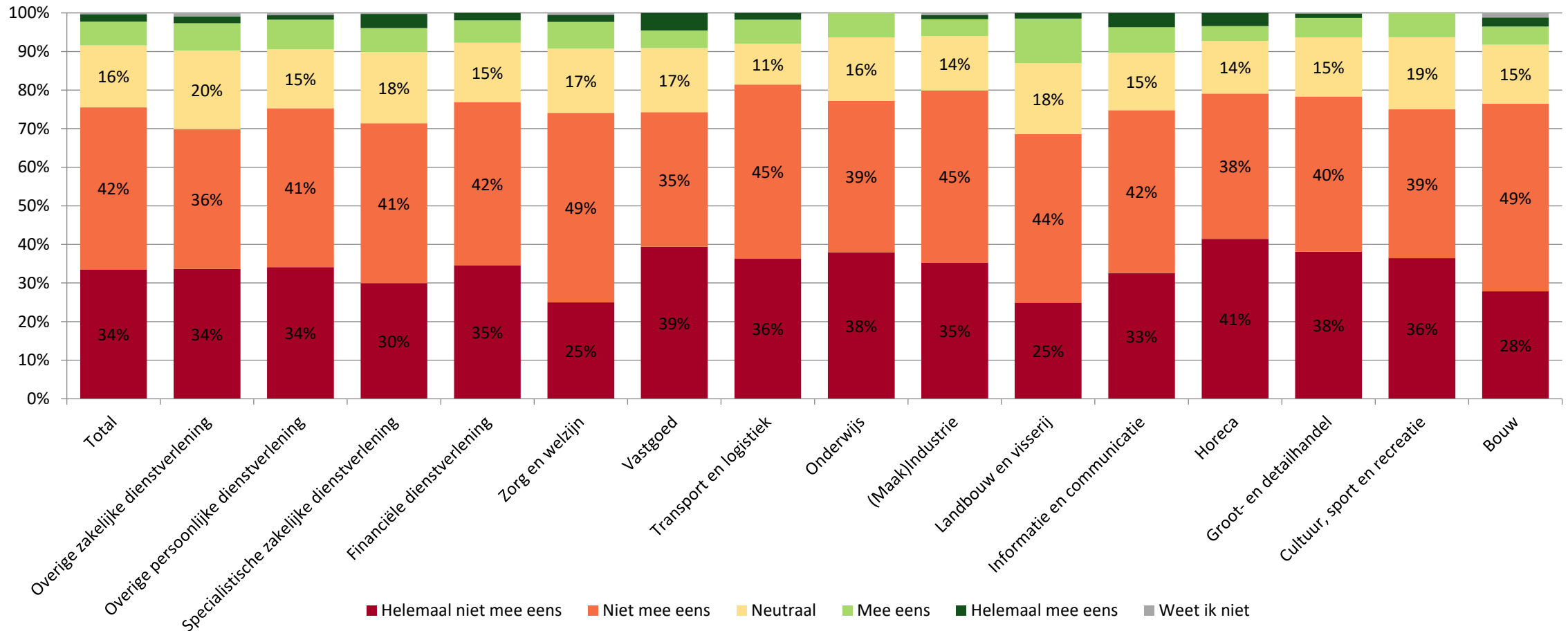
BETROUWBAARHEID EN STABILITEIT VAN POLITIEK EN BESTUUR

IK BEN TEVREDEN OVER DE BETROUWBAARHEID EN STABILITEIT VAN POLITIEK EN BESTUUR

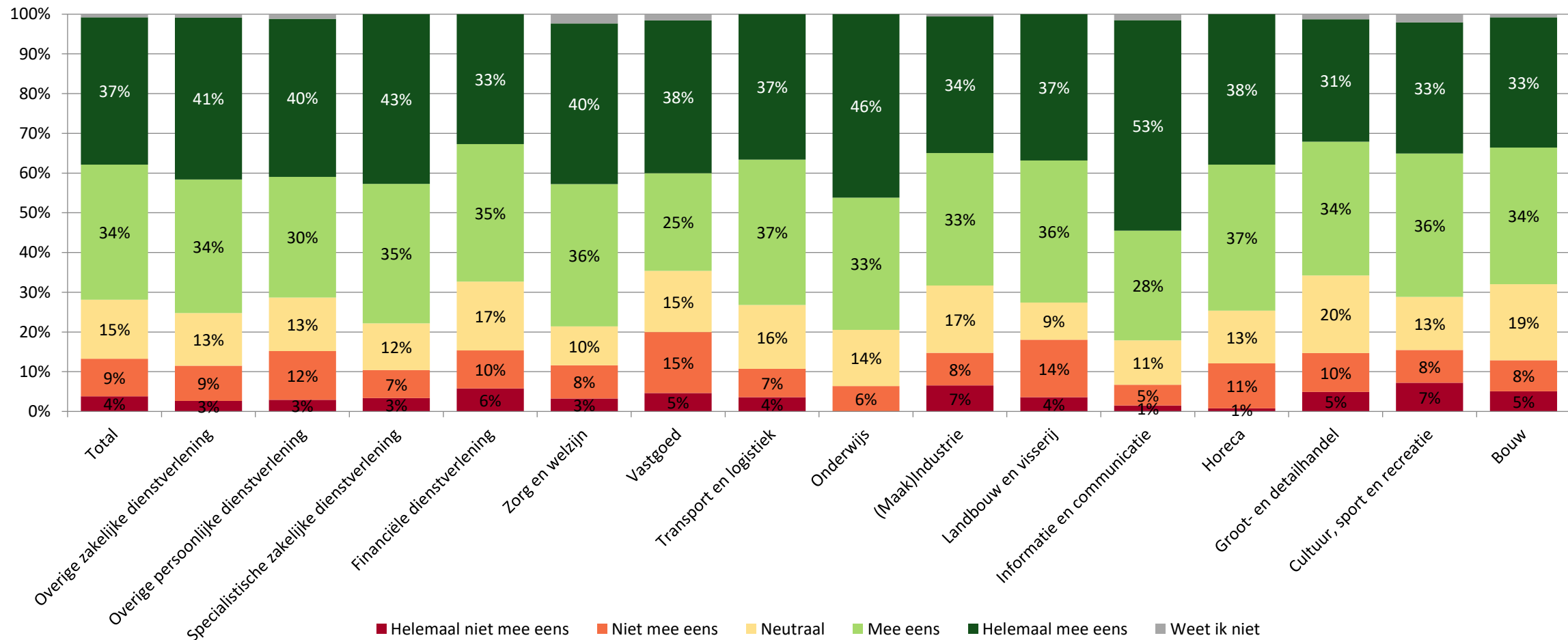
POLITIEK EN BESTUUR HEBBEN OOG VOOR DE BELANGEN VAN ONDERNEMERS

POLITIEK EN BESTUUR HEBBEN VOLDOENDE OOG VOOR DE BELANGEN VAN ONDERNEMERS IN DIT LAND

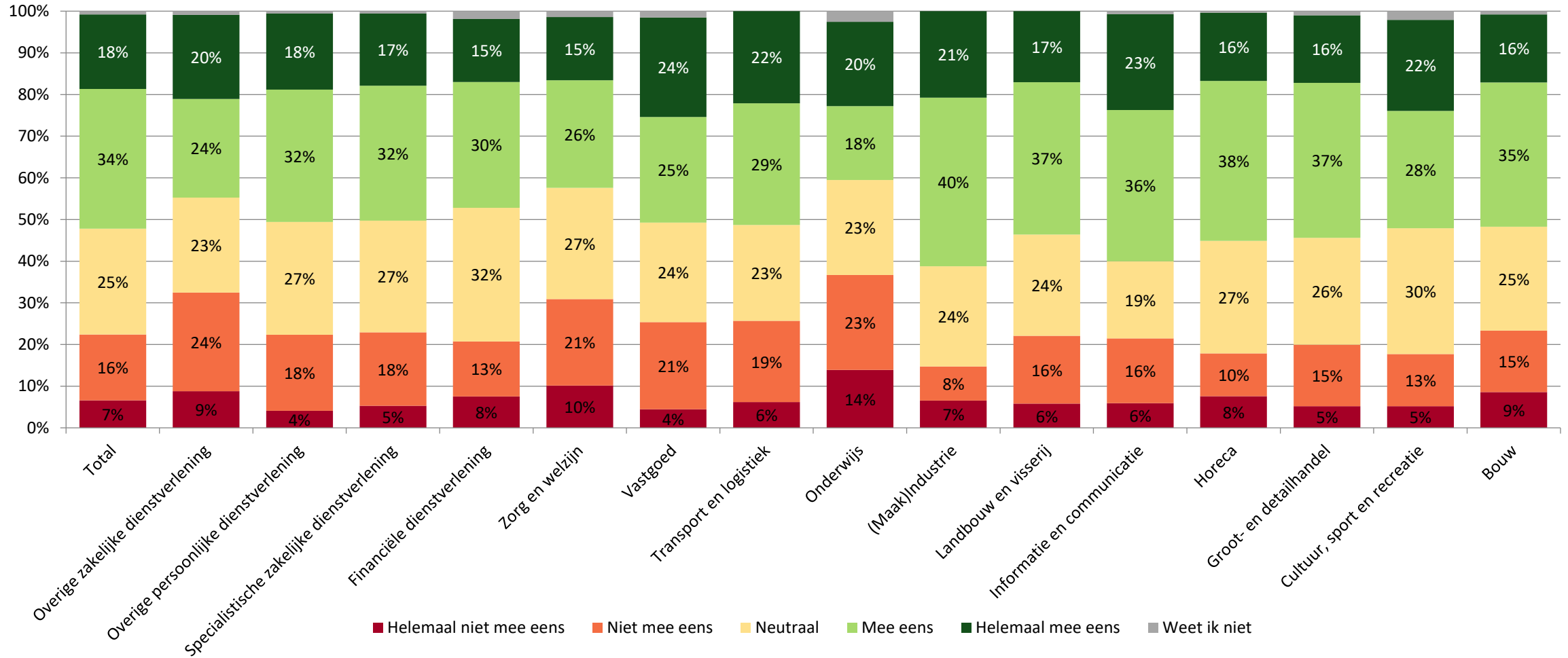
TOENEMENDE POLARISATIE EN BEDREIGING VOOR HET ONDERNEMINGSKLIMAAT

DE TOENEMENDE POLARISATIE IN DE SAMENLEVING IS EEN BEDREIGING VOOR HET ONDERNEMINGSKLIMAAT

INTERNATIONALE SPANNINGEN EN GEVOLGEN VOOR EIGEN BEDRIJF

IK MAAK ME ZORGEN OVER DE INTERNATIONALE (POLITIEKE) SPANNINGEN (GAZA, OEKRAÏNE) EN DE GEVOLGEN DAARVAN VOOR MIJN BEDRIJF

BELANGRIJKSTE THEMA'S PER SECTOR

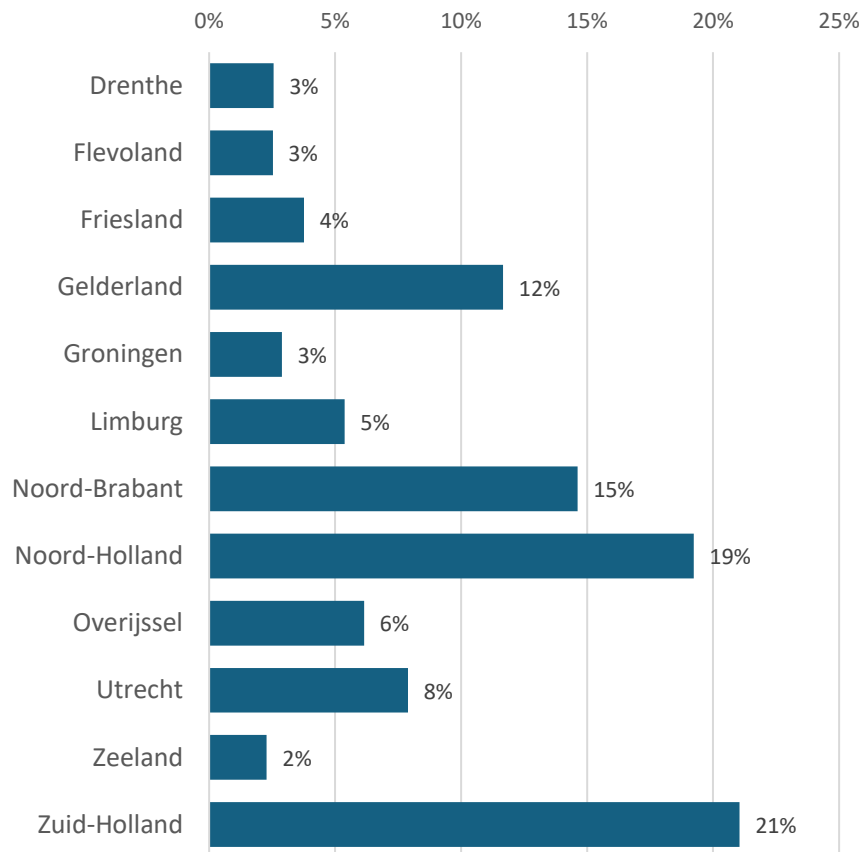
	Bouw	Cultuur, sport en recreatie	Groot- en detailhandel	Horeca	Informatie en communicatie	Landbouw en visserij	(Maak)Industrie	Onderwijs	Transport en logistiek	Vastgoed	Zorg en welzijn	Financiële dienstverlening	Specialistische zakelijke dienstverlening	Overige persoonlijke dienstverlening	Overige zakelijke dienstverlening	Totaal
Regeldruk en vergunningverlening	43%	43%	42%	42%	28%	51%	44%	34%	51%	62%	47%	48%	35%	40%	36%	42%
Loonkosten / werkgeverslasten	36%	28%	53%	49%	30%	32%	45%	18%	37%	23%	35%	29%	32%	41%	37%	39%
Belastingen en premies	31%	36%	45%	40%	27%	26%	21%	32%	33%	57%	27%	34%	31%	34%	44%	35%
Arbeidsmarkt / tekort aan personeel	36%	24%	30%	30%	27%	30%	36%	13%	37%	18%	43%	42%	32%	33%	31%	32%
Verduurzaming / energietransitie	16%	19%	13%	8%	16%	15%	15%	18%	24%	24%	12%	11%	18%	18%	16%	15%
Energiekosten	10%	17%	20%	22%	6%	20%	16%	9%	7%	12%	7%	6%	8%	10%	17%	14%
Onderwijs	6%	8%	7%	1%	15%	2%	8%	34%	6%	12%	17%	19%	16%	10%	12%	10%
Kansen voor innovatie	7%	8%	5%	3%	22%	12%	13%	13%	5%	12%	10%	11%	16%	11%	8%	9%
Financiering	5%	13%	9%	4%	12%	9%	5%	10%	7%	14%	12%	8%	7%	8%	6%	8%
Bereikbaarheid	8%	8%	11%	2%	5%	3%	3%	5%	9%	6%	7%	4%	6%	6%	9%	7%
Netcongestie	14%	4%	3%	3%	5%	5%	15%	6%	11%	15%	3%	4%	6%	6%	6%	6%
Stikstof	7%	6%	2%	3%	1%	20%	3%	4%	10%	6%	3%	4%	4%	3%	3%	5%

Leeswijzer: In de tabel hierboven staat voor elke sector welke thema's in de top 3 van belangrijke thema's zijn geplaatst. Zo heeft 43% van de ondernemers in de bouw 'regeldruk en vergunningverlening' in hun top drie van belangrijkste thema's geplaatst.

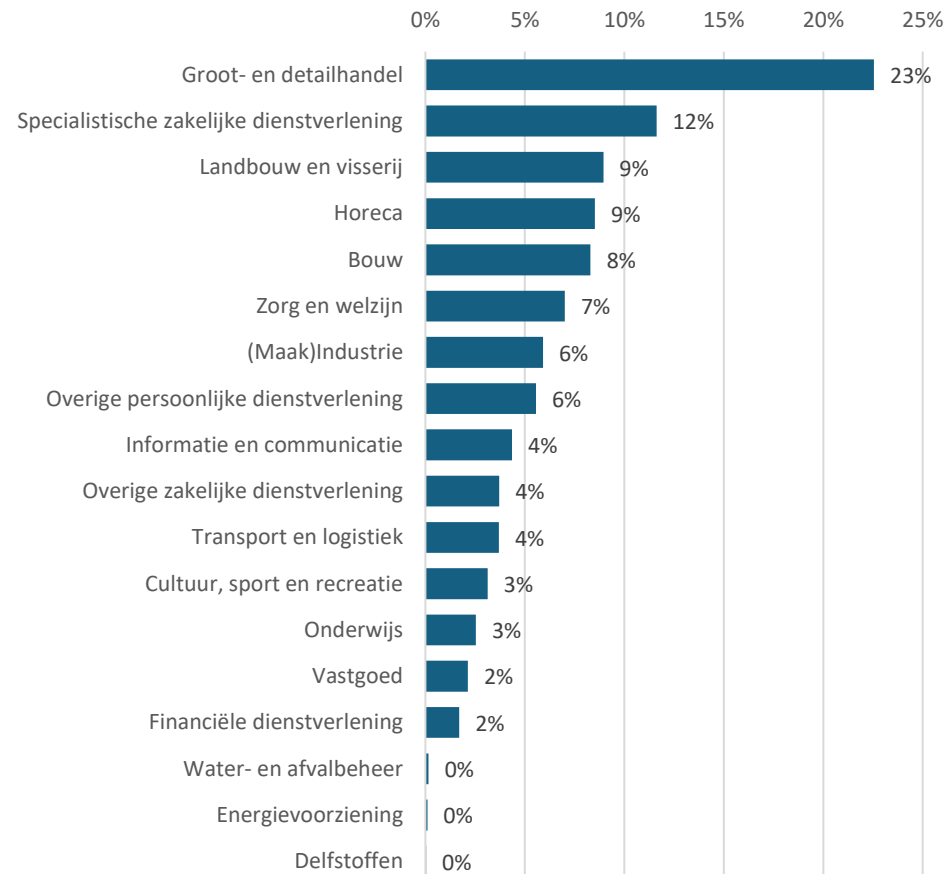
BIJLAGE

Provincie

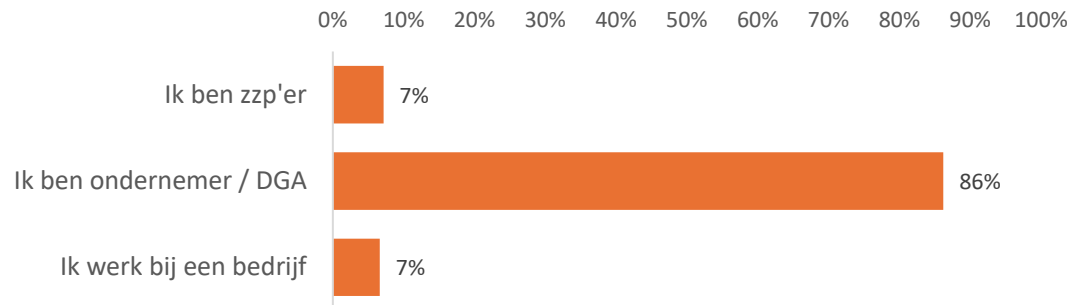

Branche

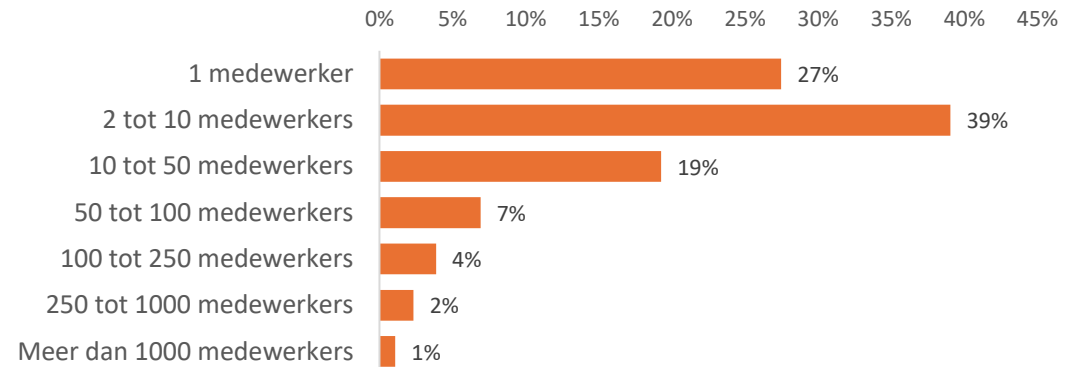

In verband met het lage aantal deelnemers (n<30) zijn de sectoren Water- en afvalbeheer en 'Delfstoffen' niet weergegeven in verdiepende analyses

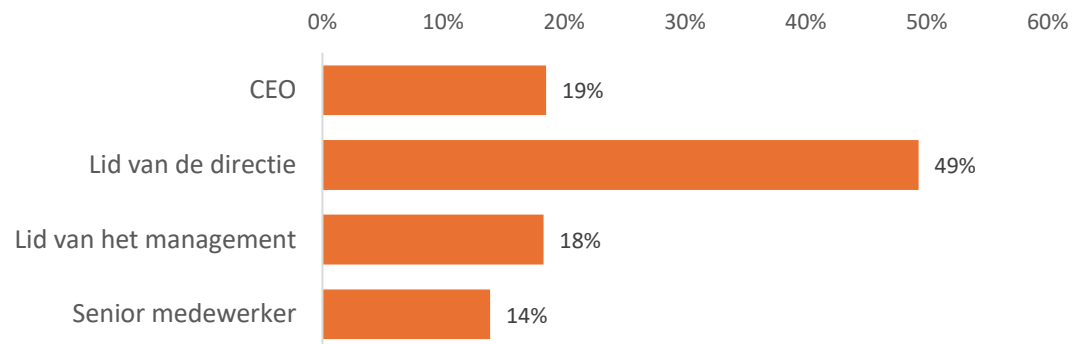
Werksituatie

Bedrijfsgrootte

Functie

*Enkel gevraagd aan respondenten die bij een bedrijf werken | n = 55